

หลวงพระบางในจักรวาลวิทยาแบบรัฐจารีต : พื้นที่พิธีกรรมและกระบวนการกลายเป็นราชธานี ของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์¹

บทความเรื่องนี้ ผู้เขียนมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจ “อดีต” ของ “หลวงพระบาง” เมืองมรดกโลกที่มีส่วนสำคัญจากการประกอบสร้างขึ้นด้วยปัจจัยทางกายภาพของสายน้ำโขง จากชุมชนบรรพกาลชุมชนหนึ่ง จนกลายเป็นพื้นที่มรดกโลกและพื้นที่ท่องเที่ยวระดับโลก โดยเน้นตั้งแต่ระยะเริ่มแรกในการ “ปรากฏ” ตัวของชนชาติลาว จนถึงก่อนการเข้าครอบครองของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ซึ่งเป็นช่วงเวลาพัฒนาการของหลวงพระบางในฐานะ “ปฐมราชธานี” แห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยรัฐจารีต (Pre Modern Nation State) ผู้เขียนจะพรรณนาวิเคราะห์ผ่านจักรวาลวิทยาของ “คนหลวงพระบาง” ณ ช่วงเวลาดังกล่าว ในมิติสัมพันธ์ภาพระหว่างบรรพชนของ “คนหลวงพระบาง” กับ “พื้นที่กายภาพ” ที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นสำคัญ กระนั้น ผู้เขียนก็ได้ “เลือก” นำเสนอเฉพาะ “อดีตบางส่วน” และพื้นที่บางแห่งที่มีความสัมพันธ์กับ “ปัจจุบัน” ของหลวงพระบางที่ดำรงอยู่ในสถานภาพของการเป็น “เมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม” ของ UNESCO และดำรงตนอยู่ในกระแสของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพื่อบริโภค “อดีต” ในความหมายของวัฒนธรรมระดับโลกที่ได้หวนกลับคืนไปหา “อดีต” ของหลวงพระบางมาใช้ในการธำรงรักษาสถานภาพของเมืองมรดกโลกและเมืองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของโลก ซึ่งได้กลายเป็นบริบทสำคัญของพื้นที่ทางสังคมใหม่ (New Social Space) ที่ส่งผลต่อการประดิษฐ์สร้าง “ความทรงจำใหม่” และการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางใน “ปัจจุบัน” ที่ถูกขับเคลื่อนภายใต้พลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “อดีต” กับ “ปัจจุบัน” และระหว่าง “ท้องถิ่น” กับ “โลกาภิวัตน์”

ทั้งนี้ ผู้เขียนจะอธิบายพัฒนาการของ “ปฐมราชธานี” แห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง ผ่านมุมมองพื้นที่ทางสังคมศาสตร์ โดยใช้แนวคิด “พื้นที่” (Place / Space) ของอังรี เลอเฟบว์ (Lefebvre Henri., 1991) เป็นโครงสร้างความคิดในการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งเลอเฟบว์ได้ศึกษา “พื้นที่”

ในมิติของการผลิตสร้างและผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ในหนังสือ The Production of Space เขาอธิบายว่า “พื้นที่” คือ ผลผลิตจากการให้ความหมายของผู้คนในสังคม ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า “พื้นที่” เป็น “ผลิตผล” (Product) ของสังคมอันเป็นผลจากจินตนาการและปฏิบัติการทางสังคม นอกจากนี้ การผลิตพื้นที่ยังรวมถึงการ “กำกับควบคุม” พื้นที่ ด้วยอำนาจต่าง ๆ รวมทั้งการปกครอง นอกจากนี้ เลอเฟบว์ยังได้เปิดมุมมองต่อพื้นที่ในมิติ “เทคนิควิทยาของการสร้างพื้นที่” หรือ Technologies of Spaces อาทิ การทำให้พื้นที่กลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่เลอเฟบว์เรียกว่า “การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา” (The Purification of Space)

ซึ่งไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542) ได้กล่าวถึงกรณีการสร้าง “ความศักดิ์สิทธิ์” ให้กับพื้นที่ว่ามีความหมายรวมไปถึงการสร้างพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ทำงาน พื้นที่พักผ่อน พื้นที่เมือง ชนบท รัฐชาติ ฯลฯ ซึ่งถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยการกำหนดบทบาทและหน้าที่ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงละเมิด ขณะเดียวกันก็มีการกำหนดคติคาและสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ หรือ “คติคา” ของพื้นที่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย

ในประเด็นเรื่อง “การเปลี่ยนแปลง” ในพื้นที่ หรือ “พื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลง” เป็นอีกประเด็นสำคัญหนึ่งที่ชยันต์ วรรธนะภูติ (ชยันต์ วรรธนะภูติ, 2546) ได้เชื่อมโยงมาสู่การเป็นบริบทในการทำความเข้าใจ “พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป” อันเป็นผลจาก เมื่อ “คน” ได้เข้าไปใช้ประโยชน์และดัดแปลงพื้นที่เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง ทำให้เรามองเห็นวิธีการที่คนผูกโยง “พื้นที่” กับความคิดและปฏิบัติการทางสังคมด้านต่าง ๆ ประการสำคัญด้วย “คน” มีความทรงจำและผูกพันกับพื้นที่ จึงให้ความหมายต่อพื้นที่ด้วยการสร้างตำนาน เรื่องราว รวมถึงความหมายทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาที่คนในพื้นที่สร้างขึ้นและ

¹ อาจารย์โครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยศิลปกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง อาทิ ชนเผ่า Apache ให้ความหมายแก่พื้นที่แต่ละแห่งรอบตัว ด้วยเรื่องเล่าหรือนิทานที่มีคติสอนใจถ่ายทอดกันมาจากรุ่นบรรพชน พื้นที่เหล่านี้จึงมีความหมายให้ปัญญาสะท้อนอัตลักษณ์และความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ ดังนั้นเราจึงสามารถเข้าใจตัวตน อัตลักษณ์ ภาวลักษณ์ และภูมิปัญญาของชนเผ่า Apache ได้ ถ้าเราเข้าใจความหมายที่ชาว Apache ได้ให้ไว้ต่อพื้นที่ของเขา

กรณีเดียวกันนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543) ก็ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ด้านการให้ความหมายต่อพื้นที่และการก่อเกิดชุมชนว่า “พื้นที่” ไม่ได้ปรากฏอยู่อย่างเลื่อนลอยโดยปราศจากการให้ความหมายจากมนุษย์ มนุษย์มักจะให้ความหมายต่อพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ตามภูมิลักษณะที่รองรับการตั้งบ้านแปงเมือง ในแทบทุกสังคมวัฒนธรรมจึงมักจะให้ความหมายศักดิ์สิทธิ์แก่พื้นที่กายภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัว อาทิ ภูเขาพญาของพม่าถูกนิยามว่าเป็นที่สถิตของมหาสิริรัต ผิผู้คุ้มครองเมืองตามความเชื่อของชาวพม่า เขารังแมวเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์แห่งแคว้นอมราวดีของพวกจามในเวียดนาม ลิงคบรรพตที่แขวงจำปาสัก สปป.ลาว ก็เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของพวกเจนละเช่นเดียวกัน

ประการสำคัญ ชัยนัฏ วรรณะภูติ (ชัยนัฏ วรรณะภูติ, 2546) ได้อธิบายว่า เราสามารถพิจารณา “อัตลักษณ์” ของกลุ่มคนผ่านพื้นที่ในรูปของพิธีกรรม หรือ “พื้นที่พิธีกรรม” (Ritual Space) ได้โดยตรง ทั้งนี้เพราะว่าพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ ราชพิธี ศาสนพิธี แม้กระทั่งงานศพได้สะท้อนอัตลักษณ์ของผู้คนกลุ่มนั้น ๆ ในบริบทของ “พื้นที่” และ “เวลา” นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาพื้นที่พิธีกรรมได้หลายมิติ กล่าวคือ 1) พิธีกรรมในมิติการแสดง หรือความเป็น Drama ซึ่งเมื่อมองพิธีกรรมในมิตินี้จะสามารถวิเคราะห์พิธีกรรมว่า เป็นการแสดงเพื่ออะไร ใครเป็นผู้แสดง ใครเป็นผู้ชมการแสดง คนในสังคมหรือนักท่องเที่ยว หรือเป็นการแสดงเพื่อคงความเป็นกลุ่มชนนั้น ๆ ให้ดำรงอยู่ 2) พิธีกรรมในมิติสำนึกของกลุ่มคนที่ประกอบพิธีกรรม 3) พิธีกรรมในมิติของตัวบท (Text) และบริบท (Context) เพื่อ “อ่าน” ความเป็นคนกลุ่มนั้นผ่านประเพณีพิธีกรรม 4) พิธีกรรมในมิติความทรงจำทางสังคม (Social Memory) พิธีกรรมจะเป็นการรื้อฟื้นหรือรองสัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพชน การประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการต่อยอด และบอกเล่าเรื่องราวที่เคยเชื่อ

เคยทำของคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง รวมทั้งเครื่องแต่งกายในพิธีกรรมที่สามารถบ่งบอกว่า พวกเขามีความเป็นมาอย่างไร กระนั้นพิธีกรรมก็มิได้ดำรงอยู่อย่างตายตัว แต่พิธีกรรมต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคม

การศึกษา “พื้นที่พิธีกรรม” จึงต้องมองให้เห็นการ “เปลี่ยนแปลง” ซึ่งสามารถพิจารณาในส่วนประกอบที่ปรับเปลี่ยนไป อาทิ เครื่องแต่งกาย เครื่องประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ การมองให้เห็นการเปลี่ยนแปลงยังช่วยให้เราไม่ติดกับดักการมองพิธีกรรมในลักษณะการที่เป็น “แก่นแกน” อันเป็นภาพที่สถิตนิ่ง ทั้งนี้เพราะว่าพิธีกรรมจะมีการยืดหยุ่นในมิติของพื้นที่และเวลาอยู่เสมอและต้องตระหนักว่า พิธีกรรมอาจไม่ใช่สิ่งที่ “แท้” ทั้งหมด พิธีกรรมอาจถูกประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ หรือไม่สามารถดำรงสภาพเช่นเดิมได้ตลอดไป หากแต่มีความผกผันไปตามบริบทของพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยนั่นเอง

สำหรับบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนจะมอง “พื้นที่” ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่ถูกประจักษ์ไว้ด้วยความหมาย (Coded Space) ตามมุมมองพื้นที่ในมิติทางสังคมศาสตร์ ดังกล่าวข้างต้น พื้นที่หลวงพระบางที่ผู้เขียนจะนำเสนอจึงมิใช่พื้นที่ที่สถิตนิ่งตายตัว แต่กลับมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ตามเงื่อนไขของแต่ละบริบทใหม่ตลอดเวลา ประการสำคัญ มันได้มีปฏิสัมพันธ์ทางความหมายของพื้นที่ระหว่าง “ปัจจุบัน” กับ “อดีต” ของหลวงพระบาง ดังนั้นสำหรับ “พื้นที่หลวงพระบาง” จึงมีความหมายต่อการเป็นรากฐานให้เห็นพัฒนาการของอดีต “ราชธานี” แห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง ดังนี้

หลวงพระบาง :

พื้นที่กายภาพและความหมายต่อการตั้งถิ่นฐาน

“หลวงพระบางนครแห่งพระบาง ... ตั้งอยู่
สถานที่อันพิสดารแห่งยุคคึกคักบรรพ์เป็นบ่อน
มาคบ (บรรจบ) กันของปากน้ำคานไหลป่องใส
น้ำของ (แม่น้ำโขง) ที่เป็นเสมือนกำแพงวังน้ำ
มาปกป้องตัวเมือง...”²

ข้อความข้างต้น เป็นส่วนหนึ่งจากบทนำของหนังสือ “มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง” ที่นำเสนอความโดดเด่น

² คณะกรรมการแห่งชาติลาว. มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง. ม.ป.ป. หน้า 12.

ของ “หลวงพระบางเมืองมรดกโลก” ในด้านต่าง ๆ ได้ชี้ให้เห็นว่า นครแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่กายภาพที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลในการรับรองเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของ “เมืองหลวงพระบาง”³ เป็นพื้นราบขนาดเล็กกว้างตัวอยู่ในแอ่งของภูเขาขนาดใหญ่ ที่มีสายน้ำโขงไหลเลียบบนข้างด้านหนึ่ง มีสายน้ำขนาดกลาง 2 สาย คือ สายน้ำอุ้มกับสายน้ำเซียงไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงที่ริมชลสวนบนของตัวเมือง และสายน้ำคานไหลมาบรรจบกับสายน้ำโขงในเขตตัวเมือง ดังนั้น พื้นที่กายภาพของเมืองจึงสัมพันธ์กับภูเขาและสายน้ำ โดยเฉพาะเมื่อขยับกรอบมองให้ “แคบ” เข้ามาในระดับตัวเมือง จะปรากฏเป็นพื้นราบแคบ ๆ เพียง 8 ตารางกิโลเมตรเศษ มีความสูงเฉลี่ย 1,300 เมตร จากระดับน้ำทะเล ด้วยสภาพภูเขาที่รายรอบประกบตัวเมืองไว้ทุกด้าน ประกอบกับแนวการไหลของสายน้ำคานที่สวนบน กับสายน้ำคางที่ส่วนล่างได้กำหนดรูปร่างและขนาดของตัวเมืองให้ “คงที่” อยู่ภายในแอ่งกระทะของเวียงภู ด้วยทิศทางการไหลของสายน้ำคานที่มาชนกับแกนหินส่วนฐานของภูเขาขนาดเล็ก ณ ใจกลางเมือง จึงเบี่ยงตัวกักไหลสู่ด้านขวาจนไปกับแม่น้ำโขง แนวการไหลคู่ขนานของสายน้ำทั้งสองได้บีบให้รูปร่างสวนบนของเมืองมีลักษณะเป็นแหลมยื่น กว้าง 250 เมตร ยาว 1,200 เมตรเศษ ก่อนที่สายน้ำคานจะวกลงรวมกับแม่น้ำโขง ณ บริเวณที่ถูกเรียกว่า “สบคาน” ซึ่งเป็นพื้นที่ “สบน้ำ” คู่กับ “สบคอง” ที่อยู่ส่วนล่างของเมือง ห่างจากสบคานประมาณ 8 กิโลเมตร เขตเมืองเชียงคองในอดีตหรือบ้านสังกะโลกปัจจุบัน

ที่มา : Graphicmaps.com, วันที่ 3 มกราคม 2549

ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองหลวงพระบางที่แวดล้อมด้วยภูเขาและเป็นจุดบรรจบกันของสายน้ำสำคัญที่ส่งผลต่อการทำให้หลวงพระบางกลายเป็นศูนย์กลางการเดินทางและค้าขายของภูมิภาคมาตั้งแต่สมัยรัฐจารีต

ที่มา : Googleearth.com, วันที่ 19 กันยายน 2548

ภาพประกอบ 2 ภาพแผนที่แสดงพื้นที่ของเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นพื้นราบขนาดเล็กแวดล้อมด้วยภูเขาขนาดใหญ่และถูกกำหนดขอบเขตด้วยสายน้ำโขงกับสายน้ำคานอย่างเด่นชัด

ที่มา : สำนักงานมรดกโลกหลวงพระบาง พ.ศ. 2549

ภาพประกอบ 3 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองหลวงพระบางปัจจุบันแสดงพื้นที่ของเมืองบริเวณบรรจบกันระหว่างสายน้ำคานกับแม่น้ำโขง ซึ่งเรียกว่า “สบคาน”

³ ตำแหน่งที่ตั้งของ “หลวงพระบาง” อยู่ระหว่างเส้นละติจูด (Latitude) 9 องศา 0 ลิปดา ถึง 21 องศา 5 ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด (Longitude) ที่ 101 องศา 48 ลิปดา ถึง 103 องศา 30 ลิปดาตะวันออก ซึ่งตั้งอยู่ส่วนกลางของสายน้ำโขงที่มีความยาว 4,909 กิโลเมตร หรือตั้งอยู่ใจกลางภาคเหนือของสปป.ลาว ในปัจจุบัน

สำนักงานมรดกโลกหลวงพระบาง⁴ ได้อธิบายพื้นที่ ภายภาพของเมืองอย่างมีความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของ มนุษยชาติที่สัมพันธ์กับ “อดีตอันยาวไกล” ของผู้ที่อาศัย อยู่บนพื้นที่แห่งนี้ ว่าด้วยลักษณะเฉพาะตัวของ ผืนดินที่ถูก ขนบและประกอบไว้ด้วยสายน้ำหลัก สายน้ำรองและลูกโอบ ล้อมไว้ด้วยภูเขาน้อยใหญ่ ถือเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการ สร้างบ้านแปงเมือง คือ สายน้ำและผืนป่าเป็นแหล่งปัจจัยสี่ รองรับวิถีการดำรงชีวิต นอกจากนี้ สายน้ำโขงกับสายน้ำ สาขายังส่งเสริมความสะดวกในการเดินทาง ขณะที่ภูเขาที่ แน่นหนาทำหน้าที่เป็นป้อมปราการธรรมชาติป้องกันพายุ ที่รุนแรงและเป็นกำแพงเมืองครามีศึกสงคราม อีกทั้งยังเป็น แหล่งสินค้าเครื่องป่าของดง ความเหมาะสมดังกล่าว จึง ทำให้พื้นที่ราบขนาดเล็กแห่งนี้ ถูกเลือกเป็นที่อยู่อาศัยของ มนุษย์มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ ซึ่งเชื่อว่าเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมคือ ชนเผ่าขมุ ต่อมาชนชาตินาวจึงเข้ามาช่วงชิงพื้นที่และได้ สร้างให้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมของคนลาวในที่สุด

อย่างไรก็ตาม บุนเทียง สิริปะพันธ์ (บุนเทียง สิริปะพันธ์, 2547) หนึ่งในคณะกรรมการสำนักงานมรดกหลวงพระบาง จีว่า ตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะกายภาพของเมืองที่อุดม สมบูรณ์ มีส่วนต่อการกำหนดให้ “คน” ที่เข้ามาอยู่อาศัยมี มิติสัมพันธ์ที่โน้มเอียงไปกับการค้าขายมากกว่าเกษตรกรรม เช่นเดียวกับ โยชิยุกิ มาซุฮาร่า (โยชิยุกิ มาซุฮาร่า, 2546) ที่ได้อธิบายถึงพื้นที่เดียวกันในมุมมองด้าน “ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ” ว่า ลักษณะทางกายภาพและตำแหน่งที่ตั้งของ เมืองหลวงพระบางได้ส่งผลต่อการเป็นชุมชนศูนย์กลางการค้าขาย กับชุมชนบนภูเขาและผืนป่าตามสองฝั่งน้ำสาขา ประการสำคัญ ตำแหน่งที่ตั้งของ “หลวงพระบาง” ยังวาง อยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาค คือ เป็นชุมชนที่เป็น จุดเชื่อมต่อระหว่างยูนนาน เวียดนามทางตอนเหนือกับเมือง ต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย ขณะที่จีนกับ อินเดีย สองรัฐมหาอำนาจแห่งทวีปเอเชีย ซึ่งได้มีการติดต่อ ค้าขายระหว่างกันตั้งแต่สมัยโบราณ ก็ได้วางเส้นทางการค้า บางสายพาดผ่านเมืองหลวงพระบาง ลงไปยังบริเวณชายฝั่ง ทะเลอันดามันด้วยเหตุผลข้างต้น จึงทำให้หลวงพระบาง กลายเป็นศูนย์กลางของการค้าในภาคพื้นทวีป และรัฐถึง เมืองท่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 – 21 อีกด้วย

มาซุฮาร่าได้สรุปว่า “หลวงพระบาง” มีศักยภาพทาง เศรษฐกิจที่สำคัญสามประการ คือ 1) หลวงพระบางและเขต ใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตของสินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น โลหะ มีค่า สัตว์ป่า ไม้ป่าและเครื่องเทศ 2) ตั้งอยู่ในจุดที่เชื่อมโยง ของเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาค จึงมีความได้เปรียบใน การรวบรวมผลิตผลในภาคเหนือของลาว 3) หลวงพระบาง ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากล ระหว่างยูนนานกับ บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย จึงมีส่วนในการ สร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับโลกภายนอก ศักยภาพทาง เศรษฐกิจสามประการเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้ “รัฐ” เกิด ขึ้น และดำรงอยู่ด้วยการถูกระดมทุนทางเศรษฐกิจจากปัจจัย อิทธิพลทางเศรษฐกิจของรัฐใกล้เคียง

พัฒนาการของ “เมืองหลวงพระบาง” ในฐานะ “ราชธานี” แห่งราชอาณาจักรล้านช้างสมัยรัฐจารีต

1. “อดีต” ของเมืองหลวงพระบางก่อนการสถาปนา ราชอาณาจักรลาวล้านช้าง: เมืองของฝูงผีปีศาจยักษ์ร้ายแลนคา

1.1 ยักษ์นั้นทากับจันทพานิช : เรื่องเล่าเชิงนิทาน ของผู้เข้ามาปกครองเชียงทองครั้งปฐม

คณะกรรมการแห่งชาติลาว⁵ ได้อธิบาย “อดีต” ของ เมืองหลวงพระบางและปริณทลไว้ในหนังสือ “มรดกอัน ล้ำค่าของหลวงพระบาง” ว่ามีเรื่องราวการอยู่อาศัยของ มนุษย์ ยุคสังคมล่าสัตว์ ปราบภูหลักฐานเครื่องมือหิน กะเทาะและเครื่องมือที่ทำจากกระดูกสัตว์ ณ ถ้ำผาเชียงทอง บ้านเชียงเหล็ก บ้านโพนเหนือและผาโคม นอกจากนั้น ยัง พบเครื่องใช้สมัยสังคมเกษตรกรรม เช่น ขวานหินขัด เครื่อง มือสำริดและเหล็กโบราณ วัตถุเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีผู้คน อยู่อาศัยในพื้นที่กายภาพส่วนนี้มาแล้วไม่น้อยกว่า 10,000 ปีขึ้นไป

ประเด็นข้างต้นเป็นเรื่องของการอธิบายความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ดึกดำบรรพ์กับพื้นที่หลวงพระบาง สำหรับ “คน” ดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในความทรงจำของคนหลวงพระ- บางปัจจุบัน ซึ่งพวกเขาได้เข้ามาอยู่อาศัยมีจินตนาการและ ปฏิบัติการต่อพื้นที่ จนส่งทอดเป็น “มรดก” ของหลวงพระ- บางในระยะต่อมามีลำดับบริบทที่สำคัญ กล่าวคือ

⁴ สำนักงานมรดกหลวงพระบาง, การตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน, 2000, ไม่มีเลขหน้า.

⁵ คณะกรรมการแห่งชาติลาว, มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง, ม.ป.ป. หน้า 35.

พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม บริเฉทที่ 1 เปิดจากการอธิบายพื้นที่เมืองหลวงพระบางในระยะเริ่มแรก ว่าเป็นดินแดนของผุ่ยักข์ นาคา ภูติ ผี ปีศาจร้ายและได้มี พญาอักข์จากเมืองลังกานามว่า “นันทา” ผุ่คขึ้นมาเป็นใหญ่ พร้อมกับเมียชื่อมหาเทวี มีธิดาชื่อนางเมรีคนลาวเรียกว่า นางกาสี⁶ ตระกูลของอักข์นันทาได้สืบทอดการปกครอง เหนือพื้นที่และตัวละครข้างต้นจนสิ้นยุค จึงมีฤๅษีพี่น้อง สองคนเข้ามา “เทศนาธรรม” สั่งสอน “ผุ่ปีศาจ ยักข์ร้าย แลนาคา” ซึ่งในช่วงนั้นประกอบด้วยพญาภูเหลือม พญา เจือกและพญานาคใหญ่ต่าง ๆ ได้มาฟังธรรมจากฤๅษี จน เปลี่ยนแปลงการใช้อำนาจร้ายกลายเป็นผู้คอยทำหน้าที่ ปกปักษ์รักษาพื้นดินและแผ่นน้ำซึ่งหลายคนได้ปรากฏอยู่ใน ก้านสวายเทพ ในฐานะเทพารักษ์ของคนหลวงพระบางใน ปัจจุบัน จากนั้นสองฤๅษีได้สร้างเมือง ล้านช้างด้วยการตั้ง เสาอินทขิลไว้ 3 จุด คือ ด้านทิศตะวันออกของเมือง บริเวณ นาไฮ้เดียว และบริเวณที่จารึกในพงศาวดารว่า “สุพโฮม” สองฤๅษีจึงได้ตั้งชื่อเมืองว่า “เชียงทอง” เหตุเอาดินทองเป็น นิमितกับ “เชียงคอง” เหตุเอา น้ำคองเป็นนิमित ชื่อว่า “ล้านช้าง” เหตุเอาภูช้างเป็นนิमित และชื่อว่า “ศรีสัตนาคนหุต” เหตุเอา นาคทั้งเจ็ดเป็นนิमित จึงเรียก “ศรีสัตนาคนหุตราชธานีศรี เชียงคอง เชียงทอง” จากนั้นฤๅษีทั้งสองก็เสด็จหนีตาม อิทธิฤทธิ์ของตน

ถัดจากฤๅษี ก็มีพ่อค้าชื่อ จันทพานิช พายเรือขึ้นมาจาก เวียงจันทน์ได้เข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองเชียงทอง การเข้ามา ของจันทพานิช แสดงให้เห็นถึงการเป็นดินแดนค้าขายของ หลวงพระบางมาช้านาน “สาธุใหญ่คำจัน” ได้เล่าถึง “จันท พานิช” ในความทรงจำจากประวัติศาสตร์คำบอกเล่าของคน หลวงพระบางและที่ปรากฏในภาพกระจกสีที่หลังอุโบสถ วัดเชียงทองว่า จันทพานิช เป็นพ่อค้าที่เดินทางมาจาก เวียงจันทน์ เขาได้นำหมากพลูขึ้นมายขาย และได้สอนให้คน ท้องถิ่นเชียงทองรู้จักการทำมาค้าขาย กลายเป็นเมืองการค้า ที่มั่งคั่งเต็มไปด้วยคนร่ำรวย จนเมืองเชียงทองถูกเรียกอีก นามว่า “สุวรรณภูมิ” ประชาชนได้เห็นคุณงามความดี จึง เลือกจันทพานิชเป็น “เจ้ามหาชีวิต”⁷ องค์แรกของนครเชียง-ทอง ถวายพระนามพระองค์ว่า “พระยาจันทพานิชสถิต สุวรรณภูมิ” พระยาจันทพานิชได้สร้างพระราชวังขึ้นใน สถานที่ที่ฤๅษีสององค์ปักเสาหลักหมายไว้ในเขตปลาย แหลม ซึ่ง “ถ้าเป็นจริง” ก็น่าจะอยู่ในอาณาเขตวัดเชียงทอง

1.2 คนชะวากับเมืองชะว : รอยต่อระหว่างนิทานกับเรื่อง ราวถึงประวัติศาสตร์

สิ้นสุดสมัยจันทพานิชเป็นช่วงสมัยของ “ขุนชะว” ขึ้นมามีอำนาจเหนือพื้นที่ ขุนชะวได้ย้ายเมืองหลักจากเขต เชียงทองซึ่งอยู่ปากน้ำคาน หรือ “สบคาน” มายังพื้นที่

⁶ คนหลวงพระบางได้สร้างความทรงจำเรื่องราวของ “นางกาสี” ผ่านการให้ความหมายภูเขาที่ขนาบเป็นฉากหลังบ้านเชียงแมนได้ว่า “ภูนางกาสี” เรียกสั้น ๆ ว่า “ภูนาง” มีความหมายว่าเป็นร่างของนางยักษ์กาสี ขณะที่ภูเขที่อยู่ถัดไปตามแนวการไหลของสายน้ำโขง คือ “ภูท้าว” มีความหมายถึง ร่างของพระรุด คน เชียงแมนและหลวงพระบางเรียกสั้น ๆ ว่า “ภูท้าว” ที่เชิงภูนาง ในเขตบ้านเชียงแมนได้มี “หอผีนางยักษ์กาสี” เป็นผีที่ทรงอิทธิฤทธิ์สูงสุดในเขตเชียงแมน มี ผู้คนนับถือและเกรงกลัวมาก กรณีการตายอย่างหาสาเหตุไม่ได้ของคนเชียงแมน มักจะถูกอธิบายว่าเกิดจากการทำความผิดต่อพื้นที่ เป็นผลให้นางยักษ์กาสี พิโรธและเอาชีวิต ในสมัยราชอาณาจักร คนฝั่งเชียงแมนและคนเมืองหลวงพระบาง ได้จัดพิธีกรรม “คล่าห่อผีนางยักษ์กาสี” อย่างยิ่งใหญ่รองลงมาจาก พิธี คล่าห่อผีปู่ย่าเอตที่รัฐและราชย์เป็นเจ้าภาพ ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลได้สั่งให้ยุติการขึ้นห่อผี โดยเฉพาะเมื่อร่างทรงของนางยักษ์ถึงแก่กรรมดู เหมือนว่าพื้นที่พิธีกรรมได้ถูกปิดฉากลงอย่างสิ้นเชิง แต่หลังจากหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก “นางยักษ์กาสี” ได้มาเข้าทรงร่างทรงคนใหม่ จึงเกิดการ รื้อฟื้นห่อผียักษ์กาสีอีกครั้ง สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องราวของนางยักษ์ยังเป็นความทรงจำทางสังคมที่ถูกอธิบายซ้ำในกลุ่มคนหลวงพระบางอยู่ตลอดเวลาตราบ ปัจจุบัน

⁷ พระภิกษุหลักคำ วีระจิตตะเถระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดแสนสุขาราม เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ เมษายน 2549. “สาธุใหญ่คำจัน” มีนามสงฆ์ว่า “พระหลักคำ วีระจิตตะเถระ” เป็นชาวหลวงพระบางโดยกำเนิด ท่านเกิดในตระกูลขุนนางระดับเจ้าพระยาหลวง ท่านเป็นประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ หรือเจ้าคณะแขวง ท่านได้มรภาพด้วยความชราภาพด้วยวัย 86 พรรษา ในปี พ.ศ.2551 ท่านเป็นสงฆ์ที่คนหลวง พระบางและคนลาวเคารพศรัทธาสูงสุดรูปหนึ่งของประเทศ ท่านได้รับการ “เถราภิเษก” หรือ “สดสร่ง” ซึ่งเป็นพิธีการให้การยกย่องพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบสูงที่สุดรูปหนึ่งของประเทศลาว ท่านได้รับการสดสร่งจากคนที่ศรัทธาถึง 470 ครั้ง ในจำนวนนั้นรวมถึงจากเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ด้วย นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนหลวงพระบางยังมีวิธีการยกย่องสงฆ์ที่ได้รับความศรัทธาสูงสุด ด้วยการจารึกนามบนแผ่นทองคำนำมาถวาย ซึ่งพระสงฆ์รูปใดที่ได้รับการ ยกย่องดังกล่าวจะถูกเรียกว่า “สาธุ” ไปตลอด สำหรับสาธุรูปใดที่มีความอาวุโสก็จะถูกเรียกว่า “สาธุใหญ่” อย่างไรก็ตาม นอกจากบทบาทของสงฆ์ที่เป็นเลิศ แล้ว ท่านยังเป็นปราชญ์คนสำคัญผู้ให้ความรู้แก่คณะอนุรักษมรดกหลวงพระบาง ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อเสนอหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก

⁸ คนลาวเรียกขานยักข์ว่า “เจ้ามหาชีวิต” ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้เขียนจะใช้คำว่า “กัษัตริย์” และ “เจ้ามหาชีวิต” ควบคู่กันไป แล้วแต่บริบทของการนำเสนอ ทั้งนี้ ในบริบทที่เกี่ยวกับท้องถิ่นหลวงพระบางจะใช้คำว่า “เจ้ามหาชีวิต” เป็นสำคัญ เพื่อสะท้อนให้เห็น “เสียง” ของคนหลวงพระบางไปพร้อมกัน

บริเวณปากน้ำคงหรือบริเวณ “สบคง”⁹ เป็นที่ตั้งของเมืองหลักเรียกว่า “เมืองชะวา” ในสมัยขุนชะวาปกครอง พงสาวดารล้านช้างเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่า “ล้านช้าง” แต่ยังคงเรียกเมืองหลักของพวกเขาว่า “เมืองชะวา” ตามนามของผู้ปกครองคนแรกและพงสาวดารได้อธิบายว่า พวกชะวาก็คือชนเผ่า “ขมุ” เมืองชะวาได้ถูกปกครองโดยเชื้อสายของขุนชะวาสืบมาจนถึงผู้ปกครองที่มีนามว่า “ขุนกันฮาง” จึงถูก “ขุนลอ” ปฐมกษัตริย์ของชนชาติลาวเข้ามาช่วงชิงและมีอำนาจเหนือพื้นที่แทน ดังปรากฏในพงสาวดาร ล้านช้าง ความตอนหนึ่งว่า

“ผู้เป็นใหญ่ในเมืองชะวาแต่ก่อนเรียกชื่อขุนชะวานั้น มันอยู่สร้างบ้านแปงเมืองชะวานี้ แต่ก่อนแลขุนชะวาตายไว้เมืองแก่ยี่บาผู้ลูก ยี่บาได้ลูกคนหนึ่งชื่อวิริยา ยี่บาตายไว้เมืองแก่วิริยา วิริยาได้ลูกผู้หนึ่งเรียกอ้ายกันฮาง วิริยาตายไว้เมืองแก่อ้ายกันฮาง ขุนกันฮางได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่า ลกลิง ลกลิงได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่า ระวัง ขุนระวังได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่า ยี่ผง เมื่ออ้ายกันฮางเป็นขุนอยู่เมืองชะวา ลูกมันผู้ชื่อลกลิงกะยัง หลานมันผู้ชื่อระวังกะยัง หลานมันผู้ชื่อ ยี่ผงกะยัง เขาสามคนพ่อลูกปู่หลานนี้ยังเป็นขุนใหญ่อยู่กินเมืองชะวาหั้นแล ยามนั้นขุนลอล่องมาสดน้ำของกินองรีพลเข้ามาเมืองชะวา รบฆ่ากันแพ้ เขาพ่อลูกปู่หลานหลานกะอยู่บ่ได้สดพ่ายหนีเมื่อตกเมืองผาน้ำทาพื้นแล เมื่อนั้นขุนลอจึงได้ตั้งเมืองเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ลาวทั้งหลายก่อน...”¹⁰

การอธิบายพื้นที่หลวงพระบางในปริทัศน์ของพงสาวดารล้านช้าง ได้สะท้อนถึงการขยับออกมากจากนิทานปรัมปราสู่การอธิบายในมิติถึงประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นคำอธิบายในพงสาวดารท่อนนี้ยังก่อให้เกิดการถกเถียงของนักประวัติศาสตร์ปัจจุบัน เพื่อหาคำตอบเชิง “ความเป็นจริง” ว่าแท้จริงแล้วคนชะวาคือ “คนขมุ” หรือคนกลุ่มอ้ายลาวหรือชาวกะสั? และคนลาวได้อพยพมาจาก “ที่อื่น” หรือดำรงอยู่ในพื้นที่ส่วนนี้ร่วมกับชาวอ้ายลาวและชาวขมุ แต่เพียงสามารถช่วงชิงการมีอำนาจเหนือพื้นที่จาก

คนเผ่าอื่นในสมัยขุนลอ ซึ่งต่อมาได้ถูกสถาปนาให้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้าง กรณีการถกเถียงข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสกัดประวัติศาสตร์ออกมากจากนิทานปรัมปรา แม้ว่า “เรื่องราว” ที่สกัดออกมาได้ก็ยังคงดำรงอยู่ในลักษณะการแบบกึ่งนิทานกึ่งประวัติศาสตร์ก็ตาม

2. “อดีต” ของเมืองหลวงพระบางสมัยเริ่มต้นสถาปนาอาณาจักรลาวล้านช้าง

ช่วงนี้อยู่ระหว่างสมัยขุนลอปฐมกษัตริย์ชนชาติลาวจนถึงก่อนสมัยพระเจ้าฟ้าร่ม เป็นช่วงเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ชาติลาว สำนักงานมรดกหลวงพระบาง (UNESCO, 2004) ได้เลือกอธิบายการตั้งถิ่นฐานของชนชาติลาว ณ พื้นที่ราบระหว่างสบคงกับสบคานว่า เริ่มต้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 15–16 กลุ่มคนที่ใช้ภาษาตระกูลไทลาว เริ่มขยายตัวจากพื้นที่สูงบริเวณเมืองแดง เขตรอยต่อระหว่างสิบสองจุไท แขวงหัวพันห้าทั้งหก ทางด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองหลวงพระบางลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยปะปนกับชนพื้นเมืองเดิมตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขงตอนบนและลำน้ำสาขา อาทิ น้ำทา น้ำอู น้ำคานและน้ำจิม หนาแน่นมากขึ้นเป็นลำดับ ครั้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 “ขุนลอ” จึงได้ยกไพร่พลจากเมืองแดงลงมาตามลำน้ำอู จากนั้นจึงยกกำลังเข้าชิงเมืองขับไล่ “ขุนกันฮาง” เจ้าเมืองและบุตรหลานแตกหนีไป แล้วเสด็จขึ้นเสวยราชเป็นปฐมกษัตริย์ลาวล้านช้าง

ภายหลังการชิงอำนาจจากขุนกันฮางได้สำเร็จ ขุนลอยังคงใช้เมืองชะวาเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสืบต่อจากพวกชะวา ช่วงเวลาถัดจากนั้นเป็นต้นมา พงสาวดาร เรื่องเล่าและความทรงจำของคนหลวงพระบาง ได้อุทิศให้การอธิบายถึงการประดิษฐ์สร้างพื้นที่ระหว่างสบคง ซึ่งเป็นที่ตั้งราชธานีแห่งใหม่กับสบคาน ซึ่งเป็นพื้นที่อดีตราชธานีสมัยจันทพานิชให้เป็นพื้นที่ขึ้นฟ้า–ขึ้นแดน พื้นที่ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับนิทาน “ขุนบรมราชาธิราช” ผู้เสด็จลงมาจากเมืองแกน¹¹ และเป็นพระบิดาของขุนลอผู้ปกครองเมืองชะวาคนใหม่

⁹ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของบ้านเชียงคงหรือบ้านสังกะโลก หรือเขตเมืองเชียงคงในสมัยราชอาณาจักร

¹⁰ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ. พงสาวดารล้านช้าง บริบทที่ 1. 2457 ก. หน้า 402.

¹¹ “เมืองแกน” บางครั้งก็เรียกว่า “เมืองแดง” ขณะที่ “แกน” มีความหมายว่า ผู้อยู่บนฟ้า ดังนั้น บางครั้ง “เมืองแกน” จึงถูกเรียกว่า “เมืองฟ้า” ในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้เขียนจะใช้สลับกันผันแปรไปตามบริบทที่สัมพันธ์กับลักษณะการใช้คำเรียกดังกล่าวของชาวหลวงพระบาง

อย่างไรก็ตาม เมืองชะวาในระยะแรกของการเป็นเมือง ศูนย์กลางอำนาจของกลุ่มชนชาติลาว ยังคงดำรงอยู่ในลักษณะของการเป็นพื้นที่ของ “ผีกับคน”¹² ดังที่ปรากฏในพงสาวดารล้านช้างบริเวทที่ 2 ความตอนหนึ่งว่า “กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแดน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด”¹³ ดังนั้น เมื่อใช้ข้อความในพงสาวดารทำความเข้าใจเมืองชะวา ในฐานะศูนย์กลางอาณาจักรลาว ล้านช้างจึงสามารถอธิบายได้ 2 มิติ คือ 1) ความ สัมพันธ์ระหว่างผีกับคนในแนวระนาบ ซึ่งมีการเดินทางเชื่อมกันในเส้นทางหลักของชุมชนที่ทอดยาวไปตามแนวการไหลของสายน้ำโขง และ 2) การเดินทาง “ทางจินตนาการ” เพื่อติดต่อสัมพันธ์ระหว่าง “คน” กับ “แดน” บนฟ้า ด้วยการยึดโยงกับตำนานการกำเนิดมนุษย์ จากการเสด็จลงมาสู่ “เมืองลุ่ม” ของขุนบรมราชาธิราชที่มีความหมายถึงการสร้าง “ความทรงจำใหม่” ให้เกิดขึ้นบน “พื้นที่ทางสังคมใหม่” ของคนลาวอันเป็น “พื้นที่เดิม” ของกะสั๊ก เป็นเทคนิควิธีการช่วงชิงพื้นที่ด้วยตำนานและพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเหนือกว่าต่อชนเผ่าอื่น ๆ ที่ใช้พื้นที่ร่วมกัน ด้วยการอธิบายความเป็นมาของกลุ่มชนชาติลาวเชื่อมโยงกับ “แดนหลวง” ผู้อยู่บนฟ้าผ่านพิธีกรรมขึ้นฟ้าขึ้นแดน จึงมีการสร้างหอศีระดัมเมืองและอาณาจักรที่สามารถเดินทางเชื่อมต่อกับเมืองแฉง เรียกว่า “หอขึ้นแฉง” หรือ “สวนแฉง” และได้กลายเป็นศูนย์กลางหรือหัวใจของพื้นที่ที่เมืองชะวาและเชียงทองในบริบทอำนาจของชนชาติลาวในช่วงก่อนพุทธศาสนาจะถูกนำเข้ามาสถาปนา ณ หลวงพระบาง¹⁴

2.1 หอขึ้นแฉง : อัตลักษณ์ของพื้นที่และการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างผีกับคน

พงสาวดารล้านช้างได้กล่าวถึง “หอผีใหญ่” ของเมืองเชียงดงกับเชียงทอง ผสานกับการตั้งเสาอินทขิล ณ จุดของหัวเมือง – หางเมือง เมื่อนำเอาข้อมูลในพงสาวดารล้านช้างข้างต้นมาทาบทับกับปรากฏการณ์จริงของพื้นที่ที่ตั้งเสา

อินทขิลที่วัดเชียงดงกับวัดเชียงทองและเรื่องเล่าจากคนหลวงพระบางรุ่นเก่าสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของปฐมราชธานีแห่งนี้ว่าเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่สัมพันธ์กับอำนาจของ “แดน” โดยเฉพาะกรณีที่ดินหลวงได้มีการสั่งให้ลูกหลานเมืองลุ่มทำพิธีส่งอาหารการกินขึ้นไปให้แดนไม่ให้ขาด ถึงขนาดที่ว่าเมื่อแดนหลวงได้สั่งให้กระทำแล้วไม่ปฏิบัติตาม แดนจะบันดาลให้น้ำท่วมเมืองลุ่มจนอยู่ไม่ได้ ซึ่งน่าจะเป็นที่มาของการขึ้นแฉง ดังกรณีของแดนได้สั่งการผ่านขุนทั้งสามลงมายังเมืองลุ่ม ว่า

“ดูราสปริสทั้งหลาย ดังเราจักรู้ว่ามีในกาลเมื่อก่อน เฒ่าเก่าเล่ามาเป็นคำปรัมปราสืบ ๆ มาว่า ดังนี้ กาลเมื่อก่อนนั้นก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแดน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ 3 คน ผู้หนึ่งชื่อว่าปูเลงเซิง ผู้หนึ่งชื่อว่าขุนคาน อีกผู้หนึ่งชื่อว่าขุนเค็ก อยู่สร้างเมืองลุ่ม กินปลาเห็ดนาเมืองลุ่มกินข้าว เมื่อนั้นแดนจึงใช้ให้มากกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้กินข้าวให้บอกให้หมายกินแลงกินงาย (กินข้าวเย็น – ข้าวเช้า) ให้บอกแก่แดน ได้กินขึ้น (เนื้อ) กะให้ส่งขาได้กินปลาจะให้ส่งฮอยแก่แดน เมื่อนั้นคนทั้งหลายกะบ่ฟังความแดนแม่นใช้มาบอกสองสามเทือกก็บ่ฟังหันแล แต่นั้นแดนจึงให้น้ำท่วมเมืองลุ่ม ลิดเลียงท่วมเมืองเพียงละลายคนทั้งหลายกะลืมหายมากนักระแล”¹⁵

กระนั้นก็ตาม “หอขึ้นแฉง” ก็เป็นเพียงพื้นที่พิธีกรรมที่ปรากฏในพงสาวดารล้านช้างฉบับต่าง ๆ และปรากฏใน “ความทรงจำ” ของคนหลวงพระบางในปัจจุบัน พวกเขามีเรื่องราวและเรื่องเล่าเกี่ยวกับหอแฉง ซึ่งมีจุดสำคัญคือ ที่เชียงดง เชียงทอง ปากห้วยโสมและภูเหมือด¹⁶ ซึ่งหากพิจารณาในบริบทของประวัติศาสตร์ช่วงก่อน ที่พุทธศาสนาจะเข้ามาประดิษฐานในตัวเมืองหอขึ้นแฉงก็ได้สะท้อนถึง

¹² คำว่า “ผี” ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าผีปิศาจ แต่ “ผี” ในพงสาวดารล้านช้างยังหมายถึง “แดน” ผู้อยู่บนฟ้าด้วย ซึ่งพงสาวดารดังกล่าว ยังไม่ได้เรียกแดนหรือผู้อยู่บนฟ้าว่า “เทวดา” จนกระทั่งพุทธศาสนาเข้ามา ผีส่วนที่อยู่บนฟ้าจึงถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นเทวดา

¹³ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ. พงสาวดารล้านช้าง บริเวทที่ 2, 2457 ข. หน้า 389.

คำว่า “ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด” หมายถึง การเดินทางติดต่อกันระหว่างเมืองลุ่มของมนุษย์ กับเมืองฟ้าของ “ผีแดน”

¹⁴ มะณี ขัดติยะราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุกชัย สิงห์ยะบุศย์และหน่อแสง ไชวงเคื่อน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนแพง เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2549.

¹⁵ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ. พงสาวดารล้านช้าง บริเวทที่ 2, 2457 ข. หน้า 389 – 390.

¹⁶ คนหลวงพระบางปัจจุบันจะรับรู้หอแฉงในมิติของเรื่องเล่าที่เป็นพื้นที่ในจินตนาการ ซึ่งถูกซ้อนทับด้วยพื้นที่กายภาพของอุโบสถพุทธศาสนา และทุกครั้งทีกล่าวถึงวัดสังกะโลก หรือวัดสี่สะพานโตโลก วัดป่าสมันต์ วัดภูเหมือด พวกเขามักจะกล่าวถึงหอขึ้นแฉงที่ถูกวัดเหล่านี้สร้างปิดทับควบคู่กันไปเสมอ

การช่วงชิงพื้นที่เดิมที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มชะวามาเป็นพื้นที่ของกลุ่มชนชาติลาว ด้วยการผนวกพื้นที่กับจักรวาลวิทยาการกำเนิดมนุษย์กับกษัตริย์ที่ปรากฏในนิทานขุนบรม

หอจิ้นแดงจึงทำหน้าที่เป็นเวทีประดิษฐ์สร้างเชิงดง – เชียงทอง ให้กลายเป็น “เมืองลุ่ม” ในตำนานขุนบรม เพื่อเป็นศูนย์กลางของคนลาวทั้งปวง ขณะที่ปฏิบัติการของการขึ้นฟ้าขึ้นแดงก็ได้ถูกผลิตซ้ำพร้อมไปกับการครอบครองพื้นที่ทางจินตนาการ มันได้สร้างอัตลักษณ์ให้กับปฐมอดีตเมืองหลวงพระบางเป็นเสมือนหนึ่งฉากของตำนานขุนบรมราชาธิราช ขณะที่พิธีกรรมขึ้นฟ้าขึ้นแดงก็ได้สะท้อนถึงอำนาจของกษัตริย์ลาวผู้สืบทอดมาจากเมืองฟ้าที่ลงมาปกครองเมืองมนุษย์

2.2 พิธีกรรมขึ้นฟ้าขึ้นแดง จุดกำเนิดของการแห้วเมืองหางเมือง

ธูลุมะนี ขัดติยะราช¹⁷ กับนายสายเพ็ด คำพาสิด¹⁸ ได้อธิบายการเชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างผีกับคนผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าระหว่างรุ่นต่อรุ่นว่า หอผีใหญ่ระดับผีแดงกับพิธีกรรมขึ้นฟ้าขึ้นแดงที่ 3 หอแดง ณ เชียงดง (ในเขตหางเมือง) ปากห้วยโฮบกับที่เชียงทอง¹⁹ (หัวเมือง) มีส่วนต่อการทำให้ผู้คนเดินเชื่อมต่อระหว่างหัวเมืองมายังหางเมือง ตัวละครประกอบด้วยกษัตริย์และประชาชน เหตุที่มีการเดิน “หัว เมือง หางเมือง” เพราะว่าหอผีใหญ่ หรือสวนแดง เป็นใจกลางของแต่ละกลุ่มชุมชน เมื่อถึงเทศกาล “ขึ้นแดง” จะมีขบวนเสด็จของเจ้ามหาชีวิตและประชาชนร่วมกันประกอบพิธีกรรมในแต่ละสวนแดง จึงได้เกิดการเดินตามเส้นทางที่ขนานไปกับสายน้ำโขง จากสวนแดงหนึ่งไปยังอีกสวนแดงหนึ่ง ทำให้พื้นที่เมืองชะว (เชียงดง) กับเชียงทองเป็นพื้นที่แห่งความสัมพันธ์ระหว่างผีกับคนที่ดีดำรงอยู่และเชื่อมต่อกันในแนวระนาบกับพื้นที่กายภาพ ขณะที่ในช่วง “เวลาศักดิ์สิทธิ์” แห่งการประกอบพิธีกรรม

ในแต่ละสวนแดงจะเป็นการเดินทาง “ทางจินตนาการ” เพื่อติดต่อกับ “แดน” บนฟ้า จึงเป็นการเดินทางตามแนวตั้งจากพื้นดินขึ้นไปสู่เมืองฟ้า อันเป็นการผลิตซ้ำตำนานการถือกำเนิดของชนชาติลาวที่มีความสัมพันธ์กับการเดินทางลงมาสู่เมืองลุ่ม นับตั้งแต่สมัยขุนบรมและขุนตนต่าง ๆ รวมทั้งปู่เยอย่าเยอ

พิธีกรรมบนพื้นที่กายภาพที่มีลักษณะเฉพาะดังกล่าวจึงกลายเป็นการผลิตซ้ำความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะต้องเดินทางระหว่างหัวเมืองกับหางเมือง พร้อมไปกับการเดิน “ขึ้นฟ้า” เพื่อเชื่อมต่อกับเมืองแดนไปพร้อมกัน

3. รัฐจาริตช่วงระยะการสถาปนาพุทธศาสนาลงบนพื้นที่ของผีและนาคาคติ (สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม – พระเจ้าหล้า แสนไท)

ผู้เขียนได้กำหนดให้ช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 1896 ที่พระเจ้าฟ้าจุ่มขึ้นครองราชย์ถึง พ.ศ. 2045 ก่อนพระยา วิชุนราชจะนำพระบางเข้าสู่ราชธานีเชียงทอง เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ หลังจากพระเจ้าฟ้าจุ่มชิงอำนาจจากพระเจ้าอาได้แล้ว พระองค์ได้ย้ายราชธานีจากเมืองชะวามาที่เมืองเชียงทองและได้รวบรวมอาณาจักรลาวล้านช้างให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง มีการกำหนดขอบเขตทางอำนาจกับรัฐช้างเคียง และช่วงตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่มเป็นต้นมาประวัติศาสตร์ล้านช้างมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ในช่วงเวลาระหว่างนี้เป็นระยะของการสถาปนาพุทธศาสนาลงครอบทับบนพื้นที่ของผีและนาคาคติ ทำให้อัตลักษณ์ของเมืองเชียงทองกลายเป็น “ราชธานีแห่งพุทธศาสนาในระยะแรก” สัมพันธ์กับการเมือง เรื่องวัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มคนชั้นสูงในราชธานีชุดเดิมที่ถืออำนาจการปกครองของตนไว้กับหอแดง หอผีและความเชื่อนอกพุทธศาสนากับอำนาจผู้ปกครองกลุ่มใหม่นำโดยพระเจ้าฟ้าจุ่มกับพระมเหสีแก้วกัลยาและข้าราชการบริพารชั้นสูงที่ตามเสด็จพระมเหสีมาจากอินทรีปัตนนครหรือเมืองพระนคร²⁰ พร้อมกับการสร้างพื้นที่อำนาจยึดโยงไว้กับ

¹⁷ “ธูลุมะนี” เป็นอดีตเชื้อพระวงศ์กลุ่มวังหน้า ที่มีชีวิตอยู่ในเมืองหลวงพระบางในสมัยราชอาณาจักร ล้านนาทำหน้าที่เป็นนายช่างทุกสาขา ทั้งทัศนศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง ปัจจุบันท่านเป็นปราชญ์คนสำคัญที่ให้ความรู้สนับสนุนภาครัฐในการสถาปนาหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก และรับหน้าที่รื้อฟื้นราชศิลปะแทบทุกชนิดให้กับหลวงพระบาง และท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้เขียนมักจะเรียกท่านว่า “ธูลุมะนี” ตามการเรียกขานของคนหลวงพระบางรุ่นเก่า ที่เคยเรียกเชื้อพระวงศ์ด้วยคำว่า “ธู”

¹⁸ ประธานคณะกรรมการฟื้นฟูวัฒนธรรมของหลวงพระบาง ท่านเป็นปราชญ์และมีบทบาทต่อการรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญคนหนึ่งของเมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน

¹⁹ ในสมัยต่อมาพื้นที่หอแดงได้ถูกสร้างวัดในพุทธศาสนาครอบทับ ดังจะปรากฏในบทต่อไป

²⁰ มีข้อถกเถียงของนักวิชาการเกี่ยวกับเมืองอินทรีปัตนนครว่า เป็นเมืองในอาณาจักรเขมรหรืออยุธยา แต่งานวิจัยเรื่องนี้ จะไม่ขอถกเถียงเพื่อหาข้อสรุป แต่จะเรียกเมืองที่มาของนางแก้วกัลยาว่า “เมืองพระนคร”

พุทธศาสนา จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างข้างทั้งสอง ภายใต้บริบทดังกล่าว แต่ละฝ่ายต่างใช้ศาสนาและความเชื่อเป็นเทคนิควิธีการสร้างและรักษาอำนาจเหนือพื้นที่อัตลักษณ์ของรัฐจารีตลบล้านช้างในระยะนี้ จึงอยู่ภายใต้บริบทการเมืองเรื่องวัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มขุนนางจากต่างอาณาจักรกับกลุ่มอำนาจเก่า ควบคู่ไปกับความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อชุดเดิม ราชธานีเชียงทองจึงกลายเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงความหมายและการต่อรองระหว่างคนใหม่กับคนเก่าและพุทธศาสนากับความเชื่อเดิม ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองล้านช้าง ฉบับนิทานขุนบรมราชาตอนหนึ่งที่อธิบายถึงวาทกรรมในการที่จะปักพุทธศาสนาลงบนแผ่นดินที่ “ผีกับคนเที่ยวไปมาหากันไม่ได้ขาด” ว่า

“... เมื่อพระยาฟ้าโงมผาบบ้านผาบบเมืองทั้งมวลได้ แล้วจึงขึ้นมาอยู่เชียงคองเชียงทอง ยามนั้นคนทั้งหลายในเมืองล้านช้างทั้งมวลเอาผีฟ้าผีดิน ผีพ่อ ผีแม่เขา เป็นที่พึ่งที่พึ่งเขาจะฮ้ายนัก เขาบูชัจจุคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้าสักอัน อันใดที่อ้างแก้ว อ้างहार อ้างหอก อ้างดาบ นางแก้วฟ้าอันเป็นลูกพระยานครหลวง อันเป็นเมียพระยาฟ้าโงมนั้น นางจึงจากกับผัวว่าเมืองอันใดมีศาสนาพระเจ้าดังนี้ ข้าจะอยู่เป็น จักคืนเมื่อหาพ่อข้าซื้อเมืองพระนครหลวงคืนแล...”²¹

ธูลุมะนี²² อธิบายว่า ภายใต้ความขัดแย้งข้างต้น ราชธานีเชียงทองจึงได้กลายเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อเดิม กลุ่มคนที่มาจากเมืองพระนครได้พยายาม “สร้าง” วัดลงบนพื้นที่ในเมืองเชียงทองและสร้างเรื่องราวใหม่ ๆ ให้กับพื้นที่เพื่อรองรับพุทธศาสนา แต่ความพยายามดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น เห็นได้จากกรณีที่พระเจ้าฟ้าจุ่มไม่สามารถนำพระบางเข้ามาประดิษฐานในเขตราชธานีเชียงทองได้นั้น แท้จริงแล้วมิได้เป็นเพราะพระบางแสดงปาฏิหาริย์ แต่นำถูกกลุ่มอำมาตย์ ราชมนตรีรวมทั้งประชาชนที่ยังคงนับถือ

ผีต่อต้าน ขณะที่การสร้างวัดป่าสมันต์²³ ในสมัยของพระองค์ ก็เป็นการสร้างอยู่นอกเขตกำแพงราชธานี ซึ่งสะท้อนถึงการต้านทานพุทธศาสนาและอำนาจใหม่จากบรรดากลุ่มอำนาจเก่าได้เป็นอย่างดี

สัมพันธภาพระหว่างพระเจ้าฟ้าจุ่มกับกษัตริย์แห่งเมืองพระนคร ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างอาณาจักรทั้งสอง ดังนั้น เมื่อพระมเหสีแก้วกัลยาสิ้นพระชนม์ คุลอำนาจที่มาจากเขมรจึงพลอยสูญเสีย ไปส่งผลต่อความเสื่อมถอยในอำนาจของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่พระเจ้าฟ้าจุ่มได้สร้างพระธาตุศรีธรรมหายโสภ²⁴ เพื่อบรรจุพระอัฐิพระมเหสี ก็ได้กลายเป็นชนวนเหตุสำคัญให้พระองค์ถูกขับออกจากราชธานีจนไปสิ้นพระชนม์ที่เมืองน่านในที่สุด²⁵

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่มจนถึงสมัยพระเจ้าหล้าแสนไท ราชธานีเชียงทองในช่วงระยะนี้ อยู่ในบริบทของการปะทะ ประสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อชุดเก่า กลายเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่พิธีกรรมเมืองเชียงทอง มีประเด็นสำคัญ ดังนี้

3.1 เชียงทอง : พื้นที่แห่งการรวบรวมความเชื่อเหนือเหตุผลไว้ในบริบทพุทธศาสนา

แกรนท์ อีแวนส์ (แกรนท์ อีแวนส์, 2547) ได้เสนอ มุมมองว่า พุทธศาสนามีัยสำคัญกับการเมืองเรื่องการปกครองและวัฒนธรรม กล่าวคือ พุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่เป็นสากล สามารถดึงดูดผู้คนต่าง ชนชาติต่างภาษาให้เข้ามาอยู่ในกรอบวัฒนธรรมเดียวกันได้ นอกจากนั้น คณะสงฆ์ยังมีประโยชน์ต่อกษัตริย์ผู้มีบทบาทเป็นองค์อุปถัมภ์ เนื่องจากคณะสงฆ์เป็นแหล่งของอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่แข่งกับพระภูมิเจ้าที่หรือผีตนต่าง ๆ ที่สถิตอยู่ในศาลหลักเมือง คณะสงฆ์จึงช่วยให้กษัตริย์สามารถลดอำนาจเหนือเหตุผล รวมทั้งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าเมืองเล็กเมืองน้อยลงได้

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีของราชธานีเชียงทองในสมัยพระเจ้าฟ้าจุ่มถึงพระเจ้าสามแสนไท ก็ตกอยู่ในบริบทคล้ายคลึงกัน ทำให้อัตลักษณ์ของราชธานีในบริบทของ

²¹ พงศาวดารเมืองล้านช้าง (นิทานขุนบรมราชา). ประชุมพงศาวดารภาค 70. เล่มที่ 44. 2512. หน้า 26.

²² มะนิ ชัดดิยะราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนแพง เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2549.

²³ ด้วยวัดป่าสมันต์ถูกสร้างครอบทับสวนแดนที่ปากห้วยโสม นามของวัดจึงถูกคนหลวงพระบางเรียกทับซ้อนกับสวนแดนเดิมว่า “วัดสวนแดน”

²⁴ ปัจจุบันคือ พระธาตุหลวง ที่วัดธาตุหลวง

²⁵ อำไพ โคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านป่าขาม เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2549.

พื้นที่พิธีกรรมสมัยรัฐจารีตระยะแรกดำรงอยู่ในสถาน
ลักษณะของการช่วงชิงอำนาจเหนือพื้นที่และต่อรองเชิง
อัตลักษณ์ระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ระหว่างพุทธศาสนากับ
ความเชื่อเหนือเหตุผลด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ดังนี้

3.1.1 การเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่จากผีสู่พุทธ

แม้ว่านับจากสมัยพระเจ้าฟ้าจู่มล่งถึงปัจจุบันเป็น
เวลา 650 ปีมาแล้ว “สวนแดง” ซึ่งได้ปลานาการไปจาก
พื้นที่กายภาพของตัวเมืองจนสิ้นแล้ว ก็ยังคงดำรงอยู่ใน
ความทรงจำของคนหลวงพระบาง เห็นได้จากการที่ผู้เขียน
เฝ้าถามคนรุ่นเก่าว่า “วัดมหาปาสมันต์อยู่ที่ไหน?” ทุกท่าน
มักจะย้อนถามเพื่อความแน่ใจว่า “วัดสวนแดงนั้นปะ? กะอยู่
โรงเรียนสร้างแพทย์ปัจจุบันนั่นละโอ”

ข้อสงสัยข้างต้นของผู้เขียน ได้ถูกอธิบายจากผู้ให้
ข้อมูลสำคัญว่า คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่า หลวงพระบางเป็น
เมืองแห่งพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องแต่แท้จริงแล้วกลับ
เป็นพื้นที่ของการอยู่ร่วมกันของ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ที่หลากหลาย
ภายใต้การ “กำกับควบคุม” ของพุทธศาสนาไว้ใน
บริบทต่าง ๆ กรณีการเอ่ยเรียกวัดปาสมันต์ว่า “วัดสวนแดง”
สะท้อนถึงการควบรวมพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิมมาเป็นพื้นที่พุทธ-
ศาสนา ขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ร่วมกัน
ระหว่างความทรงจำแต่ละชุดที่ถูกเก็บรักษาไว้ด้วยการเรียก
ขานและเรื่องเล่าที่ถูกละเล้ากันบนพื้นที่แห่งพุทธศาสนา

นอกจากสวนแดงแล้วพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของนาคาและ
“ปู่เยอย่าเยอ” ผิบรรพบุรุษก็ได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วน
ประกอบของพุทธศาสนาเช่นกัน ชูลงมะนีเชื่อว่า แม่หอผี
แดงจะถูกสร้างวัดครอบทับ แต่ก็ไม่สามารถทำลายล้างผี
ออกไปจากจิตใจของคนเมืองเชียงทองได้ เห็นได้จากการที่
ยังคงมีหอผีกระจายอยู่ทั่วเมืองหลวงพระบางและปริมณฑล
ในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงระยะก่อนพุทธศาสนา
เข้ามาสถาปนานั้น หอผีต่าง ๆ น่าจะมีอยู่เป็นจำนวนมาก
และต่างเป็นบริวารของสวนขึ้นแดงที่บริเวณปาก น้ำคง
ปากน้ำคานและภูเหมือด ซึ่งต่อมาได้ถูกเปลี่ยนแปลงความ

หมายด้วยการสร้าง “วัด” ครอบทับพื้นที่สวนแดง นับเป็น
ความพยายามในการสลายความทรงจำเก่า เพื่อสร้างความ
ทรงจำชุดใหม่ที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจของกษัตริย์และ
ขุนนางชุดใหม่ที่มาจากอินทรีปิตนคร

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระเจ้าฟ้าจู่ม พระมเหสีแก้ว
กัลยาและพระโอรสจะพยายามสถาปนาพุทธศาสนา เป็น
ศาสนาหลักแทนความเชื่อชุดเดิม แต่ทุกพระองค์ก็ยังไม่
สามารถสร้างวัดและพระธาตุไว้ในเขตกำแพงเมืองได้ ดัง
ปรากฏลำดับของวัดที่ถูกสร้างขึ้นในราชธานีเชียงทองวัด
แรก คือวัดปาสมันต์²⁶ ถูกสร้างทับลงบนพื้นที่สวนแดงที่
บริเวณสบโฮบ²⁷ หรือปากห้วยโฮบ จากนั้นจึงได้ข้ามไปสร้าง
วัดที่บ้านพานหลวง ที่บ้านเชียงเหล็กและที่ ภูเหมือด
สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อชุดเดิมยังมีอิทธิพลต่อผู้คนและ
พลังอำนาจของ ขุนนางรุ่นเก่าก็ยังคงมีบทบาทในศูนย์กลาง
อาณาจักร แรงดันดังกล่าวได้ปรากฏเป็นรูปธรรมทันทีเมื่อ
พระเจ้าฟ้าจู่มสร้างเจดีย์ศรีธรรมหายโสภ²⁸ เพื่อบรรจุพระอัฐิ
พระมเหสีไว้ในเขตกำแพงราชธานีดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

3.1.2 การฟ้อนรำบูชาผี ผู้การฟ้อนนางแก้วและการ แสดงพระลักษณะพระราม

ชูลงมะนี ขัดติยะราช กับนายสายเพ็ด คำพาสิต
อธิบายว่า การฟ้อนเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม
ขึ้นฟ้าขึ้นแดง ในอดีตจะมีการฟ้อนถวายผีของบรรดาสตรี
ผู้เป็นบริวารผีแดง ฟ้อนเพื่อบูชาดอกไม้และถวายเครื่องเช่น
สังวैया ประกอบด้วยเนื้อสัตว์ เป็ด ไก่ แล้วแต่ผีแดง
แต่ละสวนแดงจะบอกร่างทรงว่าต้องการสิ่งใด²⁹ เรียกว่า
“การฟ้อนขึ้นฟ้าขึ้นแดง”

หลังจากนางแก้วกัลยาได้สนับสนุนให้มีการสร้าง
วัดปาสมันต์ พระนางได้รับสั่งให้มีการฟ้อนเพื่อเฉลิมฉลอง
วัด พระนางได้นำเอาการฟ้อนบูชาผีแดงมาจัดรูปแบบใหม่
ทั้งเครื่องแต่งกายและลักษณะการฟ้อนรำ ผสานกับเครื่อง
ดนตรีที่นำมาจากเมืองพระนคร และนำเอาการแสดงพระ-
ลักษณะพระราม มาร่วมแสดงเฉลิมฉลองวัดปาสมันต์ด้วย

²⁶ ต่อมาได้กลายเป็นวัดร้าง และรัฐบาลสมัยราชอาณาจักรได้ใช้พื้นที่ส่วนนี้ สร้างโรงเรียนสร้างแพทย์หลวงพระบาง ซึ่งยังคงดำเนินกิจกรรมจนปัจจุบัน

²⁷ ห้วยโฮบ เป็นลำห้วยขนาดเล็กไหลลงสู่แม่น้ำโขง อยู่ระหว่างกลางของน้ำคานกับน้ำคง

²⁸ ปี พ.ศ. 2361 พระเจ้ามันทาลาคได้บูรณะธาตุหลวงพร้อมกับสร้างอารามประกอบ จึงกลายเป็นวัดที่สมบูรณ์แบบ กระนั้นก็ยังคงเรียกว่า “วัดธาตุหลวง”
ตามนามขององค์พระธาตุ

²⁹ คำอธิบายของปรากฏทั้งสองของเมืองหลวงพระบาง มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมบุญคล้ายโผีในปัจจุบัน ซึ่งจากการที่ผู้เขียนสังเกตการณ์ในบุญคล้ายโผีต่าง ๆ
ในหลวงพระบางปี พ.ศ. 2549 พบว่า ทุกหอผีจะมีกิจกรรมการฟ้อนบูชาผีซึ่งเป็นส่วนประกอบหลักในพิธีกรรม โดยเฉพาะในช่วงที่ “ผี” คนดังกล่าวได้มาเข้า
ทรงกับร่างทรงแล้ว จะมีการฟ้อนเพื่อบูชาผีเป็นเวลานาน จนกว่าผีในร่างทรงจะสั่งให้หยุด

ซึ่งการพ่อนและการแสดงดังกล่าวดำเนินไปเพื่อการบูชาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หารือเพื่อความบันเทิงดังปัจจุบัน ด้วยการที่พระนางแก้วกัลยาเป็นผู้บุกเบิกการพ่อนในราชธานีเชียงทอง คนเชียงทองจึงเรียกว่า “การเล่นนางแก้ว” หมายถึง การพ่อนนางแก้ว ซึ่งเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีและเป็นอัตลักษณ์ด้านศิลปะการแสดงของราชธานีเชียงทองที่สัมพันธ์กับความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมแห่งพุทธศาสนา

3.1.3 “ปู่เยอย่าเยอ” : การต่อรองเชิงอัตลักษณ์ การยื้อหยุดและการผลิตซ้ำ ความทรงจำระหว่างผิบรรพบุรุษกับพุทธศาสนา ในอาณาเขตกำแพงราชธานีเชียงทอง

ปู่เยอย่าเยอ เป็น “ผลิตภัณฑ์” บนพื้นที่ราชธานีเชียงทองที่เกิดขึ้นจากการต่อรองเชิงอัตลักษณ์และการยื้อหยุดระหว่างพุทธศาสนากับผิบรรพบุรุษ ในช่วงที่พระเจ้าฟ้ารุ่งถูกกีดกันจากกลุ่มอำนาจเดิม โดยการใช้ “ผี” เป็นเงื่อนไขในความขัดแย้ง พระเจ้าฟ้ารุ่งจึงได้ทรงโปรดให้มีการสร้างหุ่นหน้ากากของปู่เยอย่าเยอ ซึ่งเป็น “ผิบรรพบุรุษ” มีที่มาจากตำนานขุนบรมราชาธิราช ทั้งสองเป็น “เถน” ผู้เดินนำหน้าเพื่อทำหน้าที่ขับไล่บรรดาภูติ ปีศาจและยักษ์ร้ายออกจากทางเสด็จของขุนบรมราชาเสด็จลงมาจากเมืองฟ้า ครั้นเมื่อมีการสร้างบ้านแปงเมืองเรียบร้อยแล้วยังได้ช่วยขจัดทุกข์ภัยให้ลูกหลานเสมอมา จนวาระสุดท้ายปู่เยอย่าเยอได้ทำหน้าที่โค่นเครื่องเขากัดที่ปกคลุมเมืองลุ่ม จนลูกหลานมองไม่เห็นตะวัน ไม่สามารถทำมาหากินได้ ท่านทั้งสองได้จบชีวิตลงด้วยไม้ยักษ์ล้มทับร่าง “ปู่เยอย่าเยอ” จึงกลายเป็นผีเทพารักษ์ปกปักรักษาราชธานีของอาณาจักรล้านช้าง ที่มีกษัตริย์ผู้สืบเชื้อสายมาจากขุนบรมราชาธิราชเป็นผู้ปกครองมาตั้งแต่สมัยขุนลอและเป็นผีที่ชนชาติลาวในอาณาจักรล้านช้างให้ความเคารพยำเกรง ตั้งแต่กษัตริย์จนถึงสามัญชน และเป็นผีใน “จินตนาการ” ของคนเชียงทองที่ถูกชูเป็นคู่ปรปักษ์กับพุทธศาสนาซึ่งเป็นสิ่งใหม่ สาธุใหญ่คำจัน วิเคราะห์ว่าด้วยเหตุผลข้างต้นพระเจ้าฟ้ารุ่งต้องการเอาใจคนส่วนใหญ่ จึงได้บัญชาให้ประดิษฐ์สร้างหุ่นหน้ากาก ปู่เยอย่าเยอ จากนั้นปู่เยอย่าเยอก็ได้กลายเป็นภาพตัวแทนของผิบรรพบุรุษและได้กลายเป็น “ตัวละคร” ที่มีตัวตนทางกายภาพในรูปของหุ่นหน้ากาก³⁰ และถูกประกอบไว้ในราชพิธีกรรมและพิธีกรรม

ระดับราชธานีตลอดมา โดยเฉพาะราชพิธีราชาภิเษกและถวายพระเพลิงพระศพแก่กษัตริย์แห่งล้านช้างทุกพระองค์

สาธุใหญ่คำจันเชื่อว่า การสร้างหุ่นหน้ากากของพระเจ้าฟ้ารุ่งได้ผ่อนคลายความตึงเครียดในภาวะความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นับถือพุทธกับผู้นับถือผีลงไปได้ เป็นการเริ่มต้นแนวคิดในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อเดิมที่น่าจะเป็นผลดีต่อการปกครองมากกว่าการแข็งตึงแบบคู่ตรงกันข้าม แนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลอย่างชัดเจนในสมัยพระเจ้าสามแสนไทไตรภูวนาล ผู้เป็นโอรสผู้ครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าฟ้ารุ่ง ระหว่าง พ.ศ. 1936 – 1959 และเป็นกษัตริย์ที่คนเชียงทองทุกกลุ่มทุกระดับให้การยอมรับ แกรนท์ อีแวนส์ (แกรนท์ อีแวนส์, 2547) ได้วิเคราะห์สาเหตุข้างต้นว่า เป็นเพราะพระองค์ได้ประสูติและเติบโตมาในนครเชียงทอง จึงสามารถปรับพระองค์เข้ากับวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์อำนาจใหม่ได้ดีกว่าพระบิดา โดยเฉพาะการทรงรับพระธิดาจากกษัตริย์อยุธยา ล้านนา และเชียงรุ่ง มาเป็นพระมเหสีและพระชายา อันเป็นการรับประกันช่วงเวลาที่ดีสงบสุข เพื่อสร้างพระราชอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น รวมถึงการที่พระองค์ยังทรงรับเอาหญิงสาวจากตระกูลขุนนางมาเป็นพระสนมจำนวนมาก ก็เป็นการปูทางในการเชื่อมโยงพันธมิตรหรือการยอมรับจากฝ่ายต่าง ๆ

พระเจ้าสามแสนไททรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับ พระนางแก้วกัลยาพระราชมารดา แต่พระองค์ทรงใช้วิธีการประนีประนอมกับฝ่ายที่นับถือผีตามลัทธิธรรมเนียมเดิมโดยสันติวิธีจึงปราศจากการต่อต้านและปรากฏเรื่องราวการทะนุบำรุงกิจการศาสนาของกษัตริย์ล้านช้างเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงสร้างพระอารามและนำเอาดวงแก้วลูกหนึ่ง ซึ่งตำนานกล่าวว่า พระราชมารดานำมาจากเมืองพระนครหลวงบรรจุไว้ในพระอุระพระประธาน แล้วพระราชทานนามว่า “วัดแก้ว” หรือ “วัดแก้วฟ้า” อันอาจจะหมายถึงการประดิษฐานพระรัตนตรัยขึ้นเป็นครั้งแรกในนครเชียงทอง และได้สร้างพระธาตุบรรจุพระอัฐิของพระเจ้าฟ้ารุ่งไว้ที่วัดแก้วด้วย ซึ่งต่อมา “วัดแก้ว” ก็ได้กลายเป็น “หางเมือง” ในความหมายของปู่เยอย่าเยอ ที่ผลิตซ้ำความทรงจำผ่านพิธีกรรม “นับไหว้”

³⁰ ในตำนานและเรื่องเล่าปู่เยอย่าเยอ และคนเชียงทองเชื่อว่า หน้ากากปู่เยอย่าเยอถูกสร้างขึ้นในสมัยเจ้ามหาชีวิตฟ้ารุ่ง

เนินหินบริเวณขอบถนนโพธิสาราชฝั่งวัดธาตุหลวง ซึ่งเชื่อว่าเป็นซากวัดแก้ว ในป้ายแกะของวันสังขานขึ้นเป็นประจำทุกปีไม่เคยขาด แม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาที่มีศึกสงคราม หรือห้วงเวลาที่ภาครัฐสั่งให้ยุติพิธีกรรมแห่หลวงพ่อหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรก³¹

3.1.4 การเข้ามาเชียงทองของพระบางกับการเปลี่ยนผ่านความหมายปุโยอย่าเยอจากผีบรรพบุรุษสู่สถานภาพ “เทวดาหลวง” ตามโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา

นอกจากการสร้างวัดแก้วฟ้าแล้ว พระเจ้าสามแสนไทยังได้สร้างวัดเชียงกลาง³² กระนั้นตำแหน่งของวัดเชียงกลางก็ยังอยู่ภายนอกกำแพงเมืองและอยู่ห่างจากพระราชวัง ซึ่งเป็นศูนย์กลางราชธานีที่อยู่ส่วนแหลมของพื้นที่สะท้อนให้เห็นสถานะอำนาจของพระองค์ที่ยังคงจัดวางไว้อย่างควบคุมกันระหว่างกลุ่มอำนาจเก่ากับกลุ่มใหม่ที่สัมพันธ์กับความเชื่อที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามสถานภาพของพุทธศาสนาในเขตพระนครในสมัยของพระองค์ ก็ได้รับการยอมรับจากประชาชนและอำมาตย์ราชมนตรีมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงสมัยพระเจ้าหล้าแสนไท³³ได้โปรดให้ท้าวสุพะไชยกุมารหรือพระยาวิษณุราช พระอนุชาผู้กำลังปกครองเมืองเวียงคำอัญเชิญ “พระบาง” ขึ้นมาประดิษฐานยังวัดเชียงกลางเป็นการชั่วคราว พร้อมกับการจัดงานพระราชพิธีสมโภชพระบาง ซึ่งปุโยอย่าเยอก็ได้ถูกอัญเชิญเข้าไปร่วมพิธีดังกล่าว และได้ถูกเปลี่ยนผ่านเป็น “สาวกของพระบาง” และพุทธศาสนา กลายเป็น “เทวดา” ตามโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา ปุโยอย่าเยอจึงถูกเรียกอีกนามว่า “เทวดาหลวง” ซึ่งมีความหมายว่าเป็นเทวดาของอาณาจักรและเป็นเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ พร้อมกับการมอบหมายบทบาทใหม่ให้ทำหน้าที่เป็น “เทวดา” ผู้ปกปักรักษาพระบางและพุทธศาสนาอีกหน้าที่หนึ่งตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา³⁴

3.2 เชียงทอง : ในบริบทราชธานีแห่งพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับล้านนา

ราชธานีเชียงทองในช่วงสมัยของพระเจ้าวิษณุราช พระเจ้าโพธิสาราชและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2044 – 2103 เป็นระยะเวลาที่อาณาจักรล้านนา-ช้างสงบสุขทั้งภายในและภายนอกราชธานี จึงเป็นช่วงเวลาที่เชียงทองถูกวางรากฐานให้เป็น “ราชธานีแห่งพุทธศาสนา” ที่มั่นคงส่งผลต่อ “เมืองหลวงพระบาง” ในระยะต่อมาอัตลักษณ์ของราชธานีแห่งราชอาณาจักรล้านช้างในช่วงเวลา 59 ปีนี้ กลายเป็นนครที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุดจากที่ผ่านมา พุทธศาสนามีอำนาจเหนือกว่าความเชื่ออื่น ๆ อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ด้วยการครอบทับ เบียดขับ กลืนกลายและรวบรวมความเชื่ออื่นให้เข้ามาอยู่ภายใต้บริบทของพุทธศาสนาด้วยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ประการสำคัญ ปรากฏการณ์แห่งความรุ่งเรืองดังกล่าว ได้ตกทอดสู่การเป็น “มรดก” ให้กับ “หลวงพระบาง” และรัฐชาติลาวในระยะต่อมา โดยเฉพาะในส่วน of “พื้นที่ทาง ศาสนา” ที่ถูกใช้เป็นพื้นที่พิธีกรรมบุญปีใหม่ トラบจนปัจจุบัน ดังนี้

3.2.1 พระเจ้าวิษณุราช : เจ้ามหาชีวิตผู้วางเสาหลักด้านพุทธศาสนา การศึกษาและวัฒนธรรม

พระเจ้าวิษณุราชเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรล้านช้าง ระหว่าง พ.ศ. 2044 – 2063 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2034 – 2072) และตรงกับสมัยพระเมืองแก้วแห่งล้านนา (พ.ศ. 2038 – 2068) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธรูปทั้งสองอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรือง พระองค์ได้เปลี่ยนทิศทางการความสัมพันธ์ระดับอาณาจักรจากเขมรมาสู่อาณาจักรอยุธยาและล้านนาแทน³⁵ เป็นผลให้ลักษณะรูปแบบทางศิลปะในพุทธศาสนาของหลวงพระบางมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรทั้งสอง

³¹ ทองวัน พมพิลล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุกชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านอาไฟ เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2549.

ทองวัน พมพิลล เป็นกวนจ้าวเทวดาหลวงคนปัจจุบัน

³² พ.ศ.2038 – 2039 พระเจ้าหล้าแสนไททรงสร้างวัดมโนรมย์ในพื้นที่ติดกับเขตวัดเชียงกลางและได้ใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบาง ในระยะหลังวัดเชียงกลางได้ถูกกลายรวมเป็นส่วนหนึ่งของวัดมโนรม

³³ กษัตริย์ล้านช้างองค์ที่ 6 นับจากพระเจ้าฟ้าจูม ปกครองเชียงทองระหว่างปี พ.ศ.2029 – 2039

³⁴ พระภิกษุหลักคำ วีระจิตตะเถระ, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุกชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดแสนสุขาราม เมืองหลวงพระบางเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2548.ค

³⁵ หลักฐานสำคัญ ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอยุธยา พินธุโลก เชียงใหม่ และล้านนา ปรากฏชัดเจนในปีพ.ศ. 2475 เมื่อทางการเมืองหลวงพระบางได้ทำการบูรณะพระธาตุหมากโมที่ข่ารดหนัก ได้ค้นพบบรรดาโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น สถูปจำลองทองคำ พระพุทธรูปทองคำและสำริด ซึ่งส่วนหนึ่งได้ถูกนำออกมาจัดแสดง ณ หอพิพิธภัณฑหลวงพระบางปัจจุบัน ลักษณะรูปแบบศิลปกรรมที่พบดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบศิลปกรรมและคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ระหว่างล้านช้างกับอาณาจักรข้างต้นได้เป็นอย่างดี

พระเจ้าวิฆนะราชมีบทบาทสำคัญทางพุทธศาสนาสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งที่ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเวียงคำ ที่ได้อัญเชิญพระบางเข้ามาสู่เมืองเชียงทองในปลายรัชสมัยพระเจ้าห้านแสนไทและประดิษฐานไว้ที่วัดเชียงกลาง ก่อนจะย้ายมาประดิษฐานที่อารามวัดมะโนรมดังได้กล่าวไว้ข้างต้น กระนั้นวัดทั้งสองก็ยังตั้งอยู่นอกกำแพงราชธานี ครั้นพระยาวิฆนะราชได้ขึ้นครองราชย์ได้ทรงสร้างวัดวิฆนะราช ณ พื้นที่ด้านหลังกุฏิ ซึ่งอยู่ในเขตกำแพงชั้นในราชธานีและได้อัญเชิญพระบางมาประดิษฐาน ณ อารามดังกล่าวในปี พ.ศ. 2046 จากนั้น “พระบาง” ก็กลายเป็นพระพุทธรูปที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเขตกำแพงราชธานี ก่อเกิดการประดิษฐ์ประเพณีพิธีกรรมที่ผนวกพระบางเข้าเป็นตัวละครหลักที่กดทับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในตัวเมืองและบทบาทของพระบางในฐานะศูนย์กลางความเชื่อและศาสนา ก็ได้ช่วยส่งเสริมบทบาทและสถานภาพเจ้ามหาชีวิตให้กับพระเจ้าวิฆนะราชไปพร้อมกัน ดังที่ พูทอง แสงอาคม³⁶ นักประวัติศาสตร์ลาวได้สรุปพระองค์ไว้ว่า พระเจ้าวิฆนะราชเป็นเจ้ามหาชีวิตผู้วางเสาหลักด้านพุทธศาสนาการศึกษาและวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์อีกประการหนึ่งคือ การลิขิตพงสาวดารล้านช้างฉบับแรกสุด ซึ่งถือเป็นการ “ช่วงชิง” การให้ความหมายต่อพื้นที่ราบระหว่างสบคานกับสบคง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของราชธานีและราชอาณาจักร รวมทั้งการ “กำหนด” เวลาและที่มาของชนชาติลาว ซึ่งรัฐชาติลาวในระยะหลังได้ใช้เป็น “หลักหมาย” ในการอธิบายจุดกำเนิดของชาติลาว แกรนท์ อีแวนส์ (แกรนท์ อีแวนส์, 2547) ได้ให้ความหมายพงสาวดารล้านช้างว่า เป็นพงสาวดารที่มีจุดมุ่งหมายไม่ต่างจากพงสาวดารอื่นๆ คือถูกเขียนขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งเป็นความพยายามในการสืบสาวราชวงศ์ของตนเองย้อนกลับไปในอดีตให้ยาวนานที่สุดเพื่อเป็นการสรรเสริญพระเกียรติยศของบรรพบุรุษ ดังนั้นความจริงจึงถูกผสมด้วยเรื่องมหัศจรรย์จำนวนมาก

3.2.2 อารามและพระธาตุหมากโม : การวางทับและปรับเปลี่ยนความหมายพื้นที่เมืองเชียงทอง

อารามวัดวิฆนะราช เป็นพุทธศาสนาคารหลังแรกในเขตกำแพงราชธานีเชียงทอง ได้ถูกवादไว้ในปี พ.ศ. 2410 โดย

เดอลาปอก (Delaporte) นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ก่อนที่อารามดังกล่าวจะถูกโจรสลัดเผาทำลายใน พ.ศ. 2430 กอปรกับหนังสือ “มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง” ได้ให้รายละเอียดที่สะท้อนถึงความ “ยิ่งใหญ่” ของอารามดังกล่าวว่าเป็นวิหารไม้แกะสลักทั้งหลัง มีขนาดความยาว 36 เมตร กว้าง 18 เมตร มีประตูทางเข้า 4 ด้าน หน้าต่างประดับด้วยลวดลายทำด้วยไม้ 21 ช่อง หลังคาตั้งบนเสาขนาดใหญ่ 12 ต้น สูงชันละ 30 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 130 เซนติเมตร ฝาคันห้องและผนังทำด้วยไม้แกะสลักทั้งหมด เว้นแต่เสาใหญ่สองต้นที่เป็นทางเข้าเท่านั้นที่ไม่ได้ถูกแกะสลัก การก่อสร้างอารามวัดวิฆนะราชต้องใช้ไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ถึง 4,000 ท่อน ไม้เสาแต่ละต้นตัดมาจากป่าไม้ในสถานที่แตกต่างกัน และหนังสือ “มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง” ยังกล่าวชื่นชมว่า ก่อนถูกเผาทำลายอารามวัดวิฆนะราชเป็นหนึ่งในวัดที่งามสง่าสูงสุดของเมืองหลวงพระบาง สมกับเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบาง³⁷ ถ้าพิจารณาจากบันทึกของหนังสือ “มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง” ข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า เมืองเชียงทองในสมัยพระเจ้าวิฆนะราชได้กลายเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ที่มา : หนังสือมรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง

ภาพประกอบ 4 โบสถ์หรือ “อาราม” วัดวิฆนะราชหลังเดิม
ผลงานวาดเส้นของเดอลาปอก

การสร้างวัดวิฆนะราชที่ยิ่งใหญ่ในเขตกำแพงราชธานีดังหลักฐานข้างต้น มิน่าจะมีความหมายเพียงการสร้างวัดฯ หนึ่งขึ้นในเขตกำแพงเมืองเชียงทอง แต่พระเจ้าวิฆนะราชได้เลือกสร้างวัดวิฆนะราชและพระธาตุหมากโม ทับลงบนพื้นที่พิธีกรรมในจักรวาลวิทยาเดิมของเชียงคอง คือพื้นที่ที่เรียกว่า “นาโฮ่เดียว” ซึ่งเป็นหนึ่งในสถานที่ตั้งเสาอินทขิล ตั้งแต่

³⁶ พูทอง แสงอาคม, ชาดลาว คนลาว อาศัยและปะจจุบัน, 2002, หน้า 21.

³⁷ คณะกรรมการแห่งชาติลาว, มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง, ม.ป.ป. หน้า 57 – 59.

สมัย “ฤๅษีสองพี่น้อง” เข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองล้านช้างเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตาม คนหลวงพระบางปัจจุบันจะมีชุดของการอธิบายสาเหตุของการสร้างพระธาตุหมากโมของพระเจ้าวิสุนราชแตกต่างกัน

พ่อทองวัน พมพิล็ก กำนันเจ้าเวทดาหลวงกับชาวหลวงพระบางกลุ่มหนึ่ง อธิบายว่า ก่อนหน้าที่พระเจ้าวิสุนราชจะสร้างวัดวิสุน พื้นที่แห่งนี้ “เจ็ดย่า (มีอำนาจที่น่ากลัว) คักแท้” ด้วยว่าเป็นเขต “นาไฮ่เดียว” เป็นสถานที่ปลูกข้าวข้าวมงคลของเจ้ามหาชีวิตและเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิลอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีสระน้ำชื่อว่า “หนองชะวา” เป็นหนองของพญานาคตนหนึ่งที่มักจะออกมาก่อความบ้านเมืองและเป็นเขตของ “หอผีปู่เยอย่าเยอ” ที่อยู่ข้างเคียงกัน

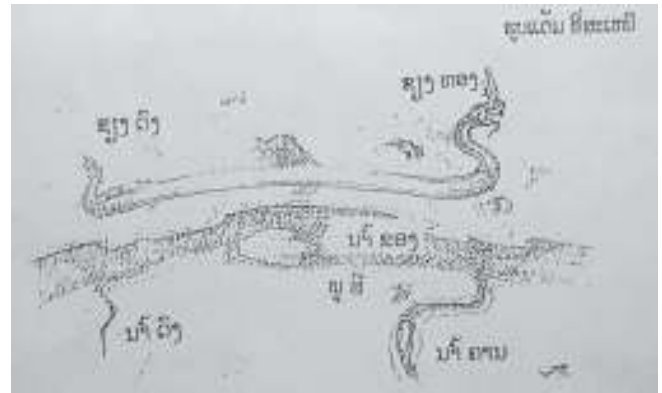
ขณะที่พ่อหล้าเพ็งสะหวัด³⁸ และชาวหลวงพระบางอีกกลุ่ม กลับอธิบายว่า พระเจ้าวิสุนราชสร้าง “พระธาตุหมากโม” รอบ “หินชะวา” ซึ่งเป็นหินของ “ขุนชะวา” เจ้าของพื้นที่เดิมซึ่งได้มาปักหมากและมีการลงคาถาอาคมเอาไว้ให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขา

แต่ไม่ว่าจะอธิบายอย่างไร การสร้างวัดวิสุนราชกับพระธาตุหมากโมทับ “หนองน้ำชะวา” ก็ยังมีความหมายเดียวกัน คือเป็นปฏิบัติการช่วงชิงพื้นที่ “เจ็ดขวาง” ในอดีต ด้วยการจัดวางพุทธศาสนาคารที่ยิ่งใหญ่อลังการครอบทับลงบน “ใจกลาง” ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชุดเดิมที่สถิตอยู่ในพื้นที่ราชธานีอย่างเป็นทางการ และสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในชัยชนะของพุทธศาสนาและอำนาจการปกครองของพระองค์บนใจกลางราชธานีและพื้นที่ราชอาณาจักรล้านช้างไปพร้อมกัน

3.2.3 นาคาคติและผิยักษ์กับการกลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนา

“นาคาคติ” เป็นจินตนาการที่สัมพันธ์กับพื้นที่กายภาพของบรรพชนเชียงทองมาตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนาดังปรากฏการเรียกขานนามเมืองว่า “ศรีสัตนาคนหุตอุมราชธานี” นอกจากนี้ นาคตนต่างๆ ยังปรากฏอยู่ตามพื้นที่กายภาพต่างๆ ของเมือง นาคตนที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดในเชียงทองคือ “ศรีสัตนาคน” นาคาใหญ่ผู้ดูแลสร้างแม่น้ำโขง คนเชียงทองได้

นิยามสายน้ำโขงช่วงระหว่างสบคานกับสบคงว่าเป็นกายาของนาคาใหญ่ตนนี้ บริเวณสบคานคือตำแหน่งของเศียรส่วนสบคงคือหาง ศรีสัตนาคนสถิตอยู่ ณ จอมภูสี นอกจากนี้นักเขียนอีกจำนวนมากถึง 15 ตระกูล 24 คน ซึ่งสถิต ณ พื้นที่ต่าง ๆ³⁹ นาคจึงเป็นสิ่ง “ศักดิ์สิทธิ์” ผู้สร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ในเขตเมือง ชะวาและเชียงทอง ก่อนที่พุทธศาสนาจะสามารถครอบครองพื้นที่ได้

ที่มา : สถาบันศึกษาเทคนิคผังเมือง เมืองเวียงจันทน์

ภาพประกอบ 5 “ศรีสัตนาคน” พื้นที่ทางจินตนาการของคน “หลวงพระบางในอดีต” ทับซ้อนกับพื้นที่กายภาพของสายน้ำโขงปากน้ำคาน และปากน้ำคง ทำให้ราชธานีแห่งนี้ในสมัยก่อนพุทธศาสนากลายเป็นนครแห่ง “นาคาคติ”

ในสมัยพระเจ้าวิสุนราชยังเป็นช่วงเวลาของการปรับเปลี่ยนจินตนาการต่อพื้นที่กายภาพด้วยการสร้างความหมายทางพุทธศาสนากำกับไว้ ณ จุดต่าง ๆ อาทิ การประดิษฐ์รอยพระพุทธรูปที่ภูสีและวัดพระบาทได้ พร้อมกับสร้างเรื่องเล่าประกอบตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่าในช่วงที่พระองค์เสด็จมายังล้านช้าง ได้ทรงทศนาบริเวณเมืองเชียงทองและทำนายว่า ในภายภาคหน้าจะกลายเป็นพื้นที่ที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นยิ่งนัก จึงได้ประทับฝ่าพระบาทข้างขวาเหยียบไว้ที่ภูสี พร้อมกับสั่งให้พญาศรีสัตนาคนผู้ทอดร่างนอนยาวในสายน้ำโขงให้ขึ้นมาสถิตที่จอมภูสีเพื่อเฝ้าดูแลรอยพระพุทธรูป นอกจากพื้นที่ของนาคาแล้ว “นางกวางอี” ซึ่งเป็นผิยักษ์นิคตสำคัญผู้มีฤทธิ์เทพานุภาพสูงที่สุดอยู่ฝั่งเชียงแมน ซึ่งได้ทอดร่างเป็นภูเขายาวที่ขนาบชุมชนริมฝั่งโขงด้านตรงกันข้ามเมืองเชียงทองนั้น ก็ยังได้ถูกเรื่องเล่า

³⁸ หล้า เพ็งสะหวัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศุภชัย สิงห์ชนะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2548.

พ่อหล้า เพ็งสะหวัดหรือ “เพี้ยหล้า” อายุ 84 ปี เป็นคนหลวงพระบางรุ่นเก่าในเขตหัวเมืองอดีตข้าราชการระดับเจ้าเมืองในสมัยราชอาณาจักรปัจจุบันเป็นผู้อาวุโสและผู้นำพาคนหลวงพระบางในเขตหัวเมืองประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

³⁹ ผู้เขียนได้อธิบายไว้ในก้านสวายเทพ ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนถัดไป

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกอธิบายให้อยู่ได้อำนาจของพุทธศาสนาว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับฝ่าพระบาทข้างขวาเหยียบไว้ที่ภูสี แล้วยืนอีกข้างไปเหยียบที่บริเวณโคดหินริมฝั่งโขงด้านล่าง ซึ่งเป็นที่อยู่ของนาครผู้มีนามว่า “ใจจางง” ต่อมาพื้นที่แห่งนี้ได้ถูกสร้างวัดอุยุมฝังโขงชื่อ วัดพระบาทได้ ก่อนที่จะแสดงปาฏิหาริย์ยกเท้าซ้ายดังกล่าวข้ามโขงไปเหยียบทับภูนางกงสีเพื่อแสดงอำนาจที่เหนือกว่านางยักษ์ร้าย จนยอมเป็นสาวกแห่งพุทธศาสนา⁴⁰

การผนวกรวมนาคาและยักษ์ร้ายเข้าไว้ในบริบทของพุทธศาสนาข้างต้น จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่และประเพณีพิธีกรรมของเมืองเชียงทอง นอกจากจะเป็นการตีความที่แสดง “ความเหนือกว่า” ของพุทธศาสนาดังที่คนหลวงพระบางปัจจุบันมักจะอธิบายแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า นี่คือเทคนิควิธีการที่ “คนเชียงทอง” ได้เก็บรักษาความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพุทธศาสนาของตนไว้ แทนที่จะถูกลบหายไปด้วยอำนาจของพุทธศาสนา ในบริบทความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาที่เริ่มต้นอย่างชัดเจนในสมัยพระเจ้าวิจุนราชให้คงอยู่จนกลาย เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่เมืองหลวงพระบางในกาลต่อมา

พระเจ้าโพธิสาราชเป็นโอรสพระเจ้าวิฆ्नุราช ครอง
ราชย์ที่นครเชียงทองสืบต่อจากพระบิดาระหว่าง
ปีพ.ศ. 2063 – 2090 เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์และวาง
ระบบอำนาจการบริหารในพระราชวัง รวมทั้งหัวเมืองต่าง ๆ

สำหรับความทรงจำอันสำคัญที่คนหลวงพระบางมีต่อพระโพนิศาราช คือเรื่องราวเกี่ยวกับการ “แตกหัก” กับความเชื่อนอกพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในพงสาวดารตอนหนึ่งว่า

อย่างไรก็ตาม กรณีความทรงจำในส่วนของประชาชนบางกรณีเกี่ยวกับพื้นที่พิธีกรรมที่ถูกพระเจ้าโพธิสาราхเบียดขับออกจากพื้นที่เดิม ก็ไม่ได้สอดคล้องกับพงศาวดารที่ถูกผลิตซ้ำในรูปแบบของเอกสารภาคประวัติศาสตร์ แต่กลับเด่นชัดอยู่ในความทรงจำที่ถูกผลิตซ้ำผ่านการบอกเล่า พิธีกรรมคำห่อผีหลักมัน ซึ่งเป็นผีสำคัญสูงสุดลำดับสองรองจากผีเทวดาหลวง ที่คนหลวงพระบางในปัจจุบันยังคง “เคารพนับไหว้” ซึ่งมีเรื่องราว

⁴¹ นาค 15 ตระกูล เป็นนาคที่ถูกกำหนดไว้ใน “ตำนานสวาทพ” ซึ่งเป็นบทสวดปาวนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนหลวงพระบาง ดังนี้ “นางคำอู่กทอน นางค่อนอยู่
 คกเฮือ นางผมเพืออยู่เหนือท่าช้าง ท้าวโง่งกว้างขวางอยู่ปากกลาน ท้าวทองจานอยู่ผาเดี่ยว ท้าวคำเปี้ยวอยู่ผาเสื่อ ท้าวบุญเื้ออยู่ก้อนกาฬฟ้า ท้าวคำหล้าอยู่ผาบ้ง
 ท้าวคำป๋องอยู่ช้าง ท้าวบุญกว้างอยู่ภูขวาง ท้าวบุญยองอยู่ก้อนมิดแอ่น ท้าวคำแทนอยู่ก้อนผาชะว้า ท้าวจงหลายอยู่ผาอย่าเฒ่า อุสุพะนาคเจ้าอยู่เฝ้าสบดง ท้าวใจ
 จ้านอยู่รักษาพระบาท ศรีสัตตะนาคเจ้าอยู่เฝ้าจอมสี ฤทธนบรืออยู่ผาสมเฝ้า อูรกระเจ้าอยู่เฝ้าสบอ ท้าวชมพอยู่แก่งดอง ...”

⁴² กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ. พงศาวดารล้านช้าง บริเฉทที่ 2. 2457 ข. หน้า 413.

เชื่อมโยงไปถึงปฏิบัติการเบียดขับสิ่งเจ็ดขวางดังกล่าวออกจากตัวเมืองโดยพระเจ้าโพธิสาราช กล่าวคือ

คำว่า “ผีหล็กมัน” หมายถึงผีอารักษ์ประจำเสาหลักเมือง หรือเสาอินทขิล ที่เรียกตามชื่อหญิง ขมุผู้สละชีพเป็นผีเฝ้าเสาอินทขิลว่า “เสาหล็กมัน”

วันทอน เพ็ธมกุน⁴³ คนหลวงพระบางรุ่นเก่าเชื้อสายจีน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่งได้นำพาผู้เขียนไปชมสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับ “เสาหล็กมัน” ที่ถูกพระเจ้าโพธิสาราชเบียดขับออกจากเมืองเชียงทอง เขาผลิตซ้ำเรื่องราวการเสียสละชีวิตของนางมันว่า ในช่วงเวลาของการตั้งเสาอินทขิลของเมืองเชียงทอง ขณะที่ชาวเมืองได้ขุดหลุมและเตรียมเสาหินขนาดใหญ่แขวนไว้เหนือปากหลุมแล้วจึงได้ป่าวประกาศให้หญิงดั่งครรภ์ที่พร้อมจะสละชีพเป็นผีอารักษ์เสาหลักเมืองเพื่อทำให้เสาหลักเมืองมีความ “เจ็ดอย่า” หรือศักดิ์สิทธิ์ปรากฏว่ามีผู้หญิงเผ่าขมุกำลังตั้งครรภ์นางหนึ่งชื่อ นางมัน ได้กระโจนลงหลุมพร้อมกันนั้น เท้าของนางได้เหยียบไถปลดแทงหินยักษ์หล่นทับร่างตนกับลูกในครรภ์จนถึงแก่ความตาย แล้วชาวเมืองเชียงทองก็ได้กลบดินถมร่างนางไว้ใต้เสาหลักเมืองและเรียกเสาอินทขิลต้นนี้ว่า “เสาหล็กมัน” ตามนามหญิงขมุผู้สละชีพเป็นผีอารักษ์และเรียกชุมชนที่อยู่บริเวณนี้ว่า “บ้านหล็กมัน” หรือ “บ้านหล็ก”⁴⁴ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ครั้นสมัยพระเจ้าโพธิสาราช ผู้มีนโยบายกวาดล้างสิ่งมหายานนอพุทธศาสนาออกจากราชธานี พระองค์จึงได้ย้ายเสาหล็กมันไปไว้ในเขตป่าหนาริมฝั่งห้วยมววนอกตัวเมือง ซึ่งคนหลวงพระบางได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงสถานที่ตั้งของเสาหล็กมัน จากกลางเมืองไปอยู่ยังป่าหนาริมฝั่งห้วยมวดังกล่าวว่าเป็นผลมาจาก “เจ้ามหาชีวิตโพธิสาราช” ได้สั่งให้ถอดเสาหินหล็กมันไปเสียหาที่อยู่ใหม่โดยการล่องน้ำโขง ปรากฏว่า เสาหล็กมันได้ลอยทวนน้ำโขงวกเข้าสู่สายน้ำคาน ครั้นถึงปากห้วยมวเสาหินขนาดใหญ่ก็ได้ลอยเข้าไปตามลำห้วย จึงได้ตำแหน่งที่ตั้งเสาหล็กมันในเขตป่าทึบห่างไกลใจกลางเมือง กระนั้นชาวเมืองเชียงทองก็ยังคง

ตามไปสร้างหอคอบเสาหิน และเรียกว่า “หอป่า” เพราะในอดีตพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตผืนป่าที่หนาแน่น⁴⁵

เรื่องราวที่สะท้อนผ่านพงสาวดารและประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนหลวงพระบางปัจจุบันข้างต้นได้ประติฐสร้างให้ภาพลักษณ์ของพระองค์ เป็นเจ้ามหาชีวิตผู้กวาดล้างสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ หรือภาพตัวแทนของความเชื่อนอพุทธศาสนาออกจากราชธานี ยกเว้นกรณีของปู่เยอย่าเยอ ที่ยังคงถูก “เก็บรักษา” ไว้ในใจกลางราชธานี เช่นเดิม ด้วยท่านทั้งสองแตกต่างจากผีประจำถิ่น เพราะเป็น “ผี” ที่ยึดโยงกับตำนานการกำเนิดขุนบรมราชาธิราช ประการสำคัญเรื่องราวและหุ่นหน้ากากของท่านได้เก็บรักษาความทรงจำเกี่ยวกับการอธิบายที่มาของกษัตริย์แห่งล้านช้างว่า สืบทอดเชื้อสายมาจากขุนบรมราชาธิราชผู้เสด็จลงมาจากเมืองฟ้าพร้อมกับปู่เยอย่าเยอ ผิบรรพชนผู้ถูกเปลี่ยนความหมายเป็น “เทวดาหลวง” แห่งพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจู

3.3 พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชและการผลิตซ้ำอัตลักษณ์พื้นที่ราชธานีเชียงทองที่สัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนา

3.3.1 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมและพิธีกรรม
ปีพ.ศ. 2089 ในช่วงปลายรัชสมัยพระเจ้าโพธิสาราช ขุนนางผู้ใหญ่แห่งเมืองเชียงใหม่ได้เดินทางมาทูลขออภัยเชิญ “พระไชยเชษฐา” พระโอรสองค์ใหญ่ ซึ่งประสูติจากพระนางยอดคำไปครองนครเชียงใหม่ เนื่องจากราชสำนักเชียงใหม่เกิดวิกฤติ พระเมืองเกษเกล้าและพระเชษฐาของพระนางยอดคำ ถูกกลุ่มขุนนางที่เป็นปฏิปักษ์ปลงพระชนม์ ทำให้สิ้นเชื้อสายกษัตริย์ราชวงศ์มังรายแห่งนครเชียงใหม่ ขณะนั้นพระไชยเชษฐามีพระชนมายุเพียง 12 พรรษา ยังไม่สามารถว่าราชการงานเมืองได้ จึงต้องพึ่งพระราชมารดาของพระมเหสีของพระเมืองเกษเกล้า พระราชมารดาของพระนางยอดคำ (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2546)

พระไชยเชษฐาได้ขึ้นครองราชย์เป็น “พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช” แห่งล้านนาได้เพียง 2 ปี ก็จำต้องเสด็จกลับ

⁴³ วันทอน เพ็ธมกุน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สุภชัย สิงห์ยศบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2548.

⁴⁴ สถานที่ตั้งเสาอินทขิลที่เรียกว่า “เสาหล็กมัน” อยู่บริเวณสำนักงานปรมณีย์หลวงพระบางปัจจุบัน ซึ่งบริเวณนี้ยังคงถูกเรียกว่า “บ้านหล็ก” สืบมา จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภาครัฐได้เปลี่ยนนามชุมชนเป็นบ้านหอเสียง กระนั้นคนเมืองหลวงพระบางดั้งเดิมก็ยังคงเรียกชุมชนบริเวณนี้ว่า “บ้านหล็ก” เช่นเดิม

⁴⁵ ปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้เป็นเขตเมืองใหม่ ที่สัมพันธ์กับเขตสถานศึกษา คือ โรงเรียนมัธยมศึกษา วิทยาลัยครูหลวงพระบางและมหาวิทยาลัยสุภานุวงศ์ (เดิม) ราชรอบเสาหล็กมันในปัจจุบันจึงเป็นอาคารที่พักนักศึกษา

มายังเชียงทอง ด้วยพระเจ้าโพธิสาราขสิ้นพระชนม์จากการออกคล้องช้างเถื่อนจึงเกิดความวุ่นวายขึ้นในราชธานีและราชอาณาจักร บรรดาเสนาอำมาตย์หลวงพระบางเห็นพ้องที่จะอัญเชิญพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชให้กลับมาเป็นกษัตริย์แห่งแผ่นดินล้านช้าง ขณะเดียวกัน พระองค์ก็ต้องการเสด็จมาถวายบังคมพระศพพระราชบิดา ครั้นเมื่อเสร็จจากพระราชพิธีศพพระเจ้าโพธิสาราข ราชสำนักเชียงทองก็ได้จัดพระราชพิธีอภิเษกพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์แห่งล้านช้างสืบต่อจากพระเจ้าโพธิสาราขและได้รับการถวายพระนามว่า “พระอุทัยพุทธอนอบอวนไชยเชษฐาภูวนาถธิปัตย์ สัตตะนาคะนะหุดะ” ทั้งนี้ด้วยพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ครองสองแผ่นดิน คือ ล้านช้างกับล้านนา⁴⁶

สุรศักดิ์ ศรีสำออง (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2546) วิเคราะห์ว่าบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการอัญเชิญสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชมารับการราชาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งล้านช้างน่าจะเป็นพระราชมารดาของพระองค์ ซึ่งยังคงมีอำนาจและบทบาทสูงในราชสำนักล้านช้าง ทั้งนี้ เพราะพระนางยอดคำคงตระหนักว่าการสวรรคตอย่างกะทันหันของพระเจ้าโพธิสาราขได้ทำให้อำนาจของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านนาไม่มั่นคง ดังนั้นการเสด็จกลับมาเสวยราชย์ที่นครเชียงทองจึงมีสมเด็จพระอัยยิกามาหาเทวีเจ้าตามเสด็จด้วยและทรงนำเอาพระพุทธรูปสำคัญของนครเชียงใหม่ มาประดิษฐานที่นครเชียงทองหลายองค์ อาทิ พระแก้วมรกต พระพุทธลีลึงค์ พระจันทร์เด่น (พระแก้วขาว) และพระแซกคำ⁴⁷ ประการสำคัญการเสด็จขึ้นสู่เชียงทองในครั้งนี้ มีพระเถระผู้ใหญ่ตลอดจนข้าไพร่บริวารฝ่ายพระเมืองเกษเกล้าและสรรพช่างต่าง ๆ ติดตามมาด้วยเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เชียงทองกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีคนล้านนาชุดใหม่เข้ามาเป็นส่วนผสมและได้ส่งผลต่อลักษณะรูปแบบศิลปกรรมทั้งด้านสถาปัตยกรรม ภูมิกรรม⁴⁸ ในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เป็นต้นมา ซึ่งปฏิมากรรมเหล่านี้ได้สะท้อนถึงอิทธิพลศิลปะล้านนาในล้านช้างอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3.2 “หลวงพระบางราชธานีศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว” และการย้ายราชธานีจากเชียงทองสู่เวียงจันทน์

ในปี พ.ศ. 2102 พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์แห่งหงสาวดีได้ส่งกองทัพมาปราบปรามกลุ่มเมือง เชียงแสน เชียงราย ลำปาง แพร่และน่าน ที่ร่วมกันแข็งเมืองต่อพม่าจนเมืองเหล่านี้แตก และถอยทัพกลับมายังนครเชียงทอง ในช่วงเดียวกันนั้น พม่ายังแผ่อิทธิพลรุกรานกรุงศรีอยุธยาและล้านนาอย่างไม่หยุดยั้ง ด้วยบริบทข้างต้น พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงตัดสินใจย้ายราชธานี ในฐานะศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรจาก “นครเชียงทอง” ไปยัง “เมืองเวียงจันทน์” (สุเนต โพธิสถาน และคณะ, 2000) และนำเอาพระแก้วมรกตลงประดิษฐานที่เวียงจันทน์ด้วย พร้อมกันนั้นพระองค์ได้ประกอบราชพิธีอาราธนาพระบาง ให้เป็นผู้ปกปักรักษาเมืองเชียงทองและพระราชทานนามเมืองเชียงทองให้เป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาว่า “หลวงพระบางราชธานีศรีสัตนาคนหุต ล้านช้างร่มขาว”⁴⁹

อย่างไรก็ตาม กรณีเหตุผลที่แท้จริงของการย้ายราชธานียังคงเป็นที่ถกเถียงระหว่างนักประวัติศาสตร์ลาวและนักวิชาการลาวศึกษาส่วนใหญ่ที่อธิบายด้วยเหตุผลข้างต้น คือการแสวงหาชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการป้องกันศึกจากหงสาวดี รวมทั้งมีที่ราบลุ่มกว้างขวางและอุดมสมบูรณ์สามารถทำการเพาะปลูกเลี้ยงดูไพร่พลได้เป็นจำนวนมาก ด้านมาซูฮารา (โยชิยุกิ มาซูฮารา, 2546) นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นที่เสนอความเห็นของการย้ายราชธานีที่แตกต่างเขาอธิบายว่า เหตุผลสำคัญของการตัดสินใจย้ายราชธานีจากเชียงทองสู่เวียงจันทน์ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชหาใช่เพื่อหลบภัยที่อาจเกิดขึ้นจากการศึกแต่อาจจะเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจของภาคพื้นทวีปได้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะว่าตั้งแต่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้างจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หลวงพระบางได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจ จากอาณาจักรในภาคพื้นทวีปทางเหนือเป็นอย่างมาก ขณะที่อาณาจักรทางใต้ก็กำลังก้าวเข้าสู่บริบทเศรษฐกิจใหม่ที่ทราบกันดีในชื่อว่า “ยุคของการค้า” หรือ “The Age of Commerce”

⁴⁶ พูทอง แสงอาคม. ชาดลาว คนลาว อาตีดและปะจจุบัน. 2002. หน้า 31.

⁴⁷ ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงส่งคืนพระลีลึงค์กับพระจันทร์เด่นให้กับนครเชียงใหม่ ส่วนพระพุทธรูปองค์อื่นประดิษฐานไว้ที่นครเชียงทอง โดยพระองค์ได้สร้างวัดอารามติดกับวัดวิชุนราชเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ก่อนที่พระองค์จะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ไปยังนครเวียงจันทน์คร้ายราชธานี

⁴⁸ คำว่า “ภูมิกรรม” เป็นการเขียนตามรากศัพท์ภาษาบาลี ใช้เฉพาะการกล่าวถึงผลงานประติมากรรมที่เป็นพระพุทธรูป หรือ “พุทธปฏิมากรรม”

⁴⁹ พงสาวดารล้านช้าง (ฉบับศาลาคุณ). 2512. หน้า 328.

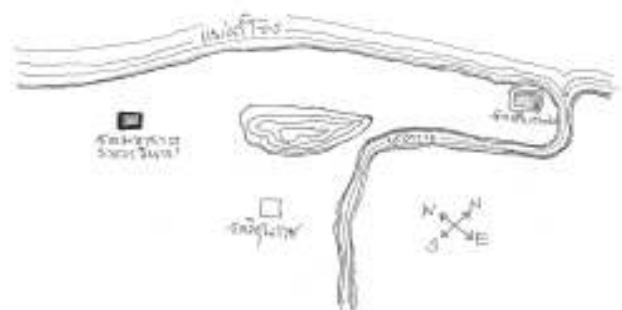
มาชูสว่าอั่งผลการศึกษาเบื้องต้นที่พบว่า ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 20 อาณาจักรล้านช้างสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับอาณาจักรทางใต้คือ อโยธยาและกัมพูชา ซึ่งมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจการค้าของล้านช้างมากกว่าเดิม นอกจากนี้ เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างยังได้ขยายออกไปสู่อาณาเขตทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เวียงจันทน์ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าแทนเชียงทองในที่สุด จึงเป็นเหตุผลหลักในการตัดสินใจย้ายราชธานีสู่เวียงจันทน์ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการย้ายราชธานี “หลวงพระบาง”⁵⁰ ก็ยังคงรักษาความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าระดับภูมิภาค

3.3.3 วัดธาตุน้อยกับวัดเชียงทองศูนย์กลางใหม่ทางเมือง/หัวเมือง

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชครองราชย์เป็นเวลา 23 ปี ทรงครองราชย์ที่ “ราชธานีเชียงทอง” 12 ปี คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2091 – 2103 ในช่วงระหว่างนี้พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ให้กับพื้นที่เมืองเชียงทองที่ส่งผลต่อการเป็น “มรดกวัฒนธรรม” ให้กับ “เมืองหลวงพระบาง” มาจนถึงปัจจุบันอย่างน้อย 3 ประการ คือ การสร้างพระมหาธาตุและวัดมหาธาตุราชวรวิหารสร้างวัดเชียงทองและการเปลี่ยนนามเมืองเชียงทองเป็น “เมืองหลวงพระบาง” ดังกล่าวข้างต้น

วัดมหาธาตุราชวรวิหาร ซึ่งชาวหลวงพระบางเรียกสั้น ๆ ว่า “วัดธาตุน้อย”⁵¹ ตั้งอยู่ริมถนนสายกลางเมือง ห่างจากภูสีไปทางเขตเชียงดงระยะทาง 600 เมตร ถ้านับระยะจากพระราชวังพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งอยู่ปลายแหลมมีระยะทางประมาณ 1,600 เมตรเศษ เป็นวัดแรกที่ถูกสร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในปีที่ขึ้นเสวยราชย์ ขณะที่วัดเชียงทอง ทรงสร้างขึ้นในปีสุดท้ายที่ทรงครองราชย์ในราชธานีเชียงทอง ประการสำคัญวัดทั้งสองได้กลายเป็น “ตำแหน่ง” ของหัวเมือง (วัดเชียงทอง) และหางเมือง (วัดธาตุน้อย) ในความหมายของการแห้วหรือบุญปีใหม่ของชาวเมืองหลวงพระบางตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างวัดธาตุน้อย คือ สมเด็จพระอัยยิกามาหาเทวีเจ้าเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งการขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยสร้างพระมหาธาตุที่มีรูปทรงสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับเจดีย์วัดโลกโมฬี ที่พระสวามีทรงโปรดให้สร้าง ณ นครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2071 การที่ทรงเลือกรูปแบบขององค์พระมหาธาตุเป็นเจดีย์รูปทรงปราสาทคล้ายคลึงกับเจดีย์โลกโมฬี จึงเป็นการสื่อความหมายบางประการว่า สมเด็จพระอัยยิกาเจ้ากับพระมหาเทวียอดคำ ทรงมีพระประสงค์ที่จะอุทิศราชกุศลถวายแด่พระเจ้าเมืองเกษมเขมฐราช จึงได้บรรจุพระสร้างการส่วนหนึ่งของพระองค์ไว้ในองค์พระมหาธาตุนี้อีกด้วย⁵²

ภาพประกอบ 6 ภาพแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดมหาธาตุราชวรวิหาร (วัดธาตุน้อย) กับวัดเชียงทอง

ผู้เขียนเชื่อว่า กรณีการสร้างวัดมหาธาตุและการขึ้นเสวยราชย์ ณ นครเชียงทองของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช น่าจะมีส่วนสำคัญต่อการที่พระอัยยิกาเจ้านำเอาช่างจำนวนมากเข้ามาอยู่อาศัยในเขตบ้านวัดธาตุน้อย โดยเฉพาะกลุ่มช่างเงินช่างทองของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งน่าจะมีนัยสำคัญต่อการสร้างพระธาตุน้อยและประดิษฐ์สร้างเครื่องราชกกุธภัณฑ์และราชศิลปะทั้งปวง “ช่างลู” หรือ นายไชชนะ วิพามาลี⁵³ ช่างเงินฝีมือดีในบ้านวัดธาตุน้อย กล่าวกับผู้เขียนว่าบรรพชนของเขา คือชาว “ไทวน” ที่มาจากล้านนา เข้ามาอยู่เชียงทองพร้อมกับพระมหาเทวียอดคำ ครั้งเสด็จมาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าโพธิสราธิราช มีหน้าที่ดูแลราชสำนักด้านการช่างตั้งแต่สมัยนั้นสืบมา นอกจากนี้ ยังมีชาวล้านนารุ่นใหม่อพยพเข้ามาเพิ่มเติมพร้อมกับพระเจ้าไชย

⁵⁰ จากนั้นเป็นต้นไป ผู้เขียนจะเขียนนามเมืองเชียงทองว่า “หลวงพระบาง” ตามนามใหม่ที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระราชทาน

⁵¹ ทั้งนี้ เพราะถูกเปรียบเทียบกับพระธาตุศรีธรรมดาสกกราช หรือ พระธาตุหลวง

⁵² สุรศักดิ์ ศรีสาธิต, ล้านช้าง: ล้านนา, 2550, หน้า 53 – 54.

⁵³ ไชชนะ วิพามาลี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศุภชัย สิงห์บุญชัย เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2548.

เชษฐาธิราช คราวเสด็จกลับมาปกครองอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสอดคล้องกับจารึกวัดมหาธาตุ เมืองหลวงพระบาง ว่า

“จุลศักราช 910 (พ.ศ. 2091) ปีเป็กสัน (ปีวอก สัม ฤทธิศก) เดือน 7 ออก 11 ค่ำ วันศุกร์มีอ รวายี ... พระราชไอยกามหาท้าวเจ้า (พระราชอัยยิกามหาเทวี เจ้า) ตั้งพระมหาธาตุ ก็โอกาส หยายนน้ำซ้อยข้า กับ อารามแลไพร่... บ้านโคมข้าวงวด 200 บ้านคางงวด ข้าวงวดหนึ่ง บ้านโจนงวดข้าวงวด 20 เกิง บ้านใหม่ งวดหมาก 5 มัด บ้านจึงงวดหมาก 3 มัด บ้านชะวาก งวดหมาก 2 มัด นาพูกุดเหนือทั้งมวลให้เป็นนาข้าว พระเจ้า แลซ้อยพระเจ้ากินท้าวลุนขุนมาใหม่บ่ให้ ถอดถอนออก หากผู้ใดยังเอาออกให้มันไปตกใน นรก” (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2550)

จากบันทึกข้างต้นแสดงให้เห็นว่า นอกจากการ มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์หลวงพระบางของสมเด็จพระ อัยยิกาเจ้าแล้ว ยังบ่งบอกถึงการนำเอาผู้คนจากล้านนา ที่ว่า “ซ้อยพระเจ้ากินท้าวลุนขุนมาใหม่บ่ให้ถอดถอนออก หาก ผู้ใดยังเอาออกให้มันไปตกในนรก” นั้นน่าจะหมายถึง บ่าว ไพรและขุนนางจากล้านนา ผู้เข้ามาสมทบในชุมชนและ ราชสำนัก สะท้อนว่าการสร้างวัดมหาธาตุมีนัยยะอำนาจ ทางการเมืองกำกับด้วย ดังนั้น งานสมโภชวัดมหาธาตุ น่าจะ มีตัวละครทั้งคนเก่า คนใหม่ ในระดับชุมชนและราชสำนัก เข้าร่วมในพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับการขึ้นเสวยราชย์ของ “เจ้ามหาชีวิตพระองค์ใหม่” พอสมควรทีเดียว

อีกวัดหนึ่งซึ่งเป็นผลงานของพระเจ้าไชยเชษฐา- ธิราช คือ วัดเชียงทองสร้างในปีพ.ศ. 2103 ปีที่พระองค์จะ เสด็จย้ายเมืองราชธานีไปอยู่ที่เวียงจันทน์ วัดเชียงทองตั้งอยู่ ส่วนปลายแหลม ณ บริเวณบรรจบกันระหว่างน้ำโขงกับน้ำ คาน มีบันไดลงสู่แม่น้ำโขงที่สะดวกต่อการเดินทางขึ้นลง และด้วยลักษณะทางกายภาพเหมาะสม จึงกลายเป็นท่าเรือ ค้าขายทางน้ำ เรือส่วนหนึ่งจะเข้ามาจอดเทียบที่ท่าเรือวัด เชียงทอง ดังนั้น วัดแห่งนี้จึงถูกให้ความหมายอีกนามว่าเป็น “วัดประตูเมือง” ด้านทิศเหนือของเชียงทอง

4. “เมืองหลวงพระบาง” : รัฏฐาธิราชวงศ์สุดท้าย (หลังการ ย้ายราชธานี – ก่อนตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส)

4.1 หลวงพระบางยุคไร้กษัตริย์ : 143 ปี กับเสียงเงิบ ทางประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรม

หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงย้ายราชธานีเสด็จ ไปประทับที่นครเวียงจันทน์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2103 แล้วไม่ ปรากฏหลักฐานว่า ได้ทรงแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์หรือขุนนาง ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางล่วงมาถึง พ.ศ. 2246 พระ ธรรมกิจล้านช้างร่มขาวจึงได้สถาปนาราชวงศ์ขึ้นปกครอง นครหลวงพระบางอีกครั้ง ทำให้เมืองหลวงพระบางได้หวน กลับมาเป็นราชนครแห่งกษัตริย์ตราบนานเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง พ.ศ. 2518

ในช่วงเวลา 143 ปี ที่หลวงพระบางไร้กษัตริย์ หลวง- พระบางแทบจะถูกลืมจากหน้าประวัติศาสตร์ลาว จากการ สืบรวจเอกสารต่าง ๆ แทบไม่ปรากฏเอกสารชิ้นใดกล่าวถึง หลวงพระบางในช่วงดังกล่าว รวมทั้งเอกสารเรื่อง “วัดและ ประวัติศาสตร์: มรดกโลกหลวงพระบางครบรอบ 10 ปี” ของสำนักงานเพื่อการมรดกโลก⁵⁴ เพื่อ “มอง” หลวงพระ- บางช่วงไร้กษัตริย์ผ่านพัฒนาการสร้างวัดก็ไม่ปรากฏว่าได้มี การสร้างวัดเกิดขึ้นเลย ดังนั้น ในทางประวัติศาสตร์จึงเป็น ช่วงเวลาที่ “ไม่ได้ยินเสียง” ใด ๆ ปรากฏแม้แต่ในความทรง จจำของคนหลวงพระบางในปัจจุบัน มันจึงกลายเป็นเพียง “เสียงเงิบ” ของประวัติศาสตร์ทั้งภาคเอกสารและการบอก เล่าของชาวหลวงพระบาง

4.2 หลวงพระบางในบริบทของกษัตริย์ระยะหลังและ อัตลักษณ์จากการสร้างวัดวาอารามรอบใหม่

ช่วงนี้อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2246–2435 มีบริบทสำคัญ คือ การแตกแยกของอาณาจักรลาว ส่งผลต่อการเกิดขึ้นใหม่ของ “ราชธานีหลวงพระบาง” ในฐานะเมืองศูนย์กลางการ ปกครองและเมืองแห่งกษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างหลวง พระบาง เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ช่วงสมัยนั้นเป็นผล สืบเนื่องมาจากประมาณ พ.ศ. 2241 หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐา- ธิราชที่ 2 หรือพระเจ้าไชยองค์เว้ ยกทัพจากเมืองเว้เข้ามาชิง ราชสมบัติจากพระยานันทราช แล้วขึ้นเสวยราชย์ที่นคร เวียงจันทน์ เจ้ากิ่งกิริราชและเจ้าอินทโสม พระราชนัดดา ของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเกรงอันตราย จึงพาพระ ญาติฝ่ายเมืองเชียงรุ่งหนีขึ้นมายังเมืองหลวงพระบางแต่ยัง

⁵⁴ สำนักงานเพื่อการมรดกหลวงพระบาง, มรดกโลกหลวงพระบางครบรอบ 10 ปี : วัดและประวัติศาสตร์, 2005, หน้า 12 – 18.

ถูกพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 ส่ง “ท้าวทอง” พระอนุชาไป
ชิงและรักษาเมืองหลวงพระบางไว้ เจ้ากักราชจึงไปขอรับ
การสนับสนุนจากเจ้าเมืองเชียงรุ่งยกทัพกลับมาชิงเมือง
หลวงพระบางคืนจากท้าวทองได้ใน พ.ศ. 2246⁵⁵ และได้แยก
การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ตั้งแต่เมืองเชียงคานขึ้นไป
ถึงผาไคและสิบสองจุไทย เป็นอาณาจักรล้านช้างหลวงพระ-
บาง มีราชธานีที่นครหลวงพระบาง แต่ก็ขึ้นตรงต่ออำนาจ
ของธนบุรีและรัตนโกสินทร์ในลำดับต่อมา เช่นกันกับ
ล้านช้างเวียงจันทน์และล้านช้างจำปาสัก จนกระทั่งเจ้า
อาณานิคมฝรั่งเศสเข้าครอบครองแทนสยามในปี พ.ศ. 2436
จึงได้รวบรวมลาวทั้ง 3 อาณาจักรเป็นหนึ่งเดียว คงสถาบัน
กษัตริย์ไว้เพียงราชวงศ์หลวงพระบาง และกำหนดให้เมือง
หลวงพระบางเป็น ราชธานีแห่งกษัตริย์ของราชอาณาจักร
ลาว (สุรศักดิ์ ศรีสาธิต, 2545)

ระหว่างปี พ.ศ. 2246 – 2435 ก่อนที่ฝรั่งเศสจะเข้ามา
ปกครองเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์หลวงพระบางมีความ
เปลี่ยนแปลงในด้านกายภาพ จากการก่อสร้างวัดวาอาราม
เป็นจำนวนมากที่สุดในประวัติศาสตร์หลวงพระบาง การ
สร้างวัดในช่วงนี้มีบันทึกที่ชัดเจน มีทั้งวัดหลวงที่ถูกสร้าง
โดยเจ้ามหาชีวิตและวัดราษฎร์ที่สร้างโดยข้าราชการ พ่อค้า
คหบดีและสามัญชน วัดเป็นจำนวนมากเหล่านี้ได้สะท้อนถึง
บริบททางพุทธศาสนาในเมืองหลวงพระบางได้เป็นอย่างดี

กษัตริย์ผู้สร้างวัดที่สำคัญคือ พระเจ้าอนุรุธกับพระเจ้า
มังฆาตุราช ซึ่งวัดของสองพระองค์ได้กลายเป็น วัดที่มีราช-
ศักดิ์ ที่นครหลวงพระบางเรียกว่า “วัดมีหนอมิง” ร่วมกับวัด
ที่ถูกสร้างโดยพระเจ้าวิษณุราช พระเจ้าโพธิสราชนและ
พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในช่วงเวลาที่ผ่านมา วัดที่พระเจ้า
อนุรุธทรงสร้างคือ วัดจอมสี หรือ วัดภูสี (สร้าง พ.ศ. 2347) กับ
วัดใหม่ศรีสุวรรณภูมิราม (สร้าง พ.ศ. 2339) ตั้งอยู่ริมถนน
สายหลักข้างพระราชวัง หลังจากพระเจ้ามังฆาตุราชได้ทรง
บูรณะและปรับปรุงครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2364 จึงถูกเรียกว่า
“วัดใหม่ศรีสุวรรณภูมิราม” วัดแห่งนี้ถูกใช้เป็นวัดสำคัญ
ในพิธีกรรมบุญปีใหม่และราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของ
บรรดาขุนนางและข้าราชการชั้นสูง จนกระทั่งเปลี่ยนแปลง
การปกครองในปีพ.ศ. 2518 พระเจ้ามังฆาตุราชได้สร้างวัด
อาสาม (ใน พ.ศ. 2365) จากอารามเดิมที่พระเจ้าไชยเชษฐา
ธิราชได้สร้างเป็นสถานที่เก็บรักษาพระแก้วมรกต วัดอาสาม

ได้ครอบทับอาณาเขตของ “หอเทวดาหลวง” และได้ทำให้
เทวดาหลวงกลายเป็นผู้อาศัยในเขตวัดอาสาม และกลายเป็น
พื้นที่พิธีกรรมของเทวดาหลวง โดยเฉพาะพิธีกรรมคล่าหอ
ผีเทวดาหลวง ในช่วงวันเพ็ญเดือนหกของทุกปี ซึ่งเป็น
พิธีกรรมที่สำคัญที่สุดพิธีกรรมหนึ่งสำหรับคนหลวง
พระบาง ครบจนปัจจุบัน

ส่วนวัดราษฎร์ที่ขุนนาง พ่อค้าและประชาชน เป็นผู้
สร้าง อาทิ วัดปากคาน สร้างโดยพระยาจันทเพท (พ.ศ. 2280)
ในสมัยเจ้ามหาชีวิตอินทะโสม วัดสีบุญเรือง (พ.ศ. 2300)
สร้างในสมัยเจ้ามหาชีวิตโชติ कुमार วัดสีมุงคน สร้างโดย
เพี้ยก้งมุงคน (พ.ศ. 2306) ในสมัยเจ้ามหาชีวิตโชติ कुमार
วัดนาถ สร้างโดยพ่อบาหรั่ง (พ.ศ. 2311) ในสมัยเจ้ามหาชีวิต
โชติ कुमार วัดแสนสุขาราม สร้างโดยตาเจ้าเฮ้ง (พ.ศ. 2257)
ในสมัยเจ้ามหาชีวิตเจ้ากักราช วัดสีบุญเมือง สร้างโดย
พระยาจันทเพท (พ.ศ. 2280) ในสมัยเจ้ามหาชีวิตอินทะโสม

ผู้เขียนกับสาธุใหญ่คำจัน ได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงจำนวน
วัดวาอารามที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นจำนวนมากที่สุดใน
เมืองหลวงพระบาง ในช่วงระยะแรกของการหวนกลับ
คืนมาของระบบกษัตริย์พบว่าน่าจะมีสาเหตุมาจาก “กษัตริย์
ชุดใหม่” ต้องการแสดงให้เห็นว่าราชวงศ์ของพระองค์
สามารถสืบทอดและสร้างความรุ่งเรืองให้กับราชธานีหลวง
พระบางได้ไม่ต่างจากราชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่ในอดีต ประการ
สำคัญ ปริมาณของวัดวาอารามที่เพิ่มมากขึ้น ยังแสดงถึง
ความมั่งคั่งในระบบเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างหลวง
พระบางที่มีเมืองหลวงพระบางเป็น “ราชธานี”

4.3 การบูรณและทำลายหลวงพระบางของโจรสลัด

ระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2248 – 2436 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์
ราชอาณาจักรลาวตกอยู่ภายใต้อำนาจของแผ่นดินธนบุรี
และรัตนโกสินทร์ ราชอาณาจักรหลวงพระบางได้สวามิภักดิ์
ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่
สมัยพระเจ้าสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2314 – 2334) เจ้ามหาชีวิตองค์
ที่ 6 ของหลวงพระบาง ในระยะหลังจากนั้นหลวงพระบาง
ก็อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสยามมาโดยตลอด จนกระทั่ง
ช่วงระยะท้ายสุดของสมัยรัฐจารีต ได้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุด
เปลี่ยนผ่านสำคัญของเมืองหลวงพระบาง คือ การเข้ามาใน
อาณาจักรลาวและเวียงคานของ “โจรสลัด” ซึ่งอยู่ในสมัย

⁵⁵ ขณะเดียวกัน ท้าวทอง ก็ได้นำเอาพระบางออกจากเมืองหลวงพระบางไปไว้ที่นครเวียงจันทน์ และพระบางก็ได้ถูกนำไปไว้ที่ธนบุรีพร้อมพระแก้วมรกต เมื่อ
กองทัพของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกแห่งธนบุรีได้อัศครองเวียงจันทน์ พระบางจึงได้สถิตที่ธนบุรีและกรุงเทพฯ ในกาลต่อมา

พระเจ้าจันทร์เทพประภาคุณ หรือ พระเจ้าจันทร์ราช ตรงกับ สมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของสยาม ประการสำคัญ การช่วยเหลือเพื่อขับไล่โจรสลัดได้กลายเป็นเงื่อนไขของการช่วงชิงหลวงพระบางและราชอาณาจักรลาวไปจากสยามโดยเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของพื้นที่กายภาพเมืองหลวงพระบางในระยะต่อมา

“สอ” เป็นคำที่ชนเผ่าไทเรียกชาวจีนในมณฑลยูนนาน และภาคใต้ของราชอาณาจักรจีน ซึ่งประสบกับความรุนแรงครั้งใหญ่จากกบฏไทผิงและกบฏมุสลิมยูนนาน พวกเขาถูกจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฉิงมีบัญชาให้ใช้กำลังปราบปรามขึ้นเด็ดขาด กบฏเหล่านี้ได้หนีตายเข้ามาในลาวและเวียตนามเหนือเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการรวมกลุ่มเป็นกองโจรออกปล้นสะดม โดยใช้ธงเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม อาทิ “สอลิวตหายัน” ใช้ธงดำ “สออาเจียง” ใช้ธงแดง “สอยิมันไต” ใช้ธงเหลือง และ “สอไกซิง” ใช้ธงลาย

ด้วยอดีตของพวกเขาคือนักสู้เชี่ยวชาญ กอปรกับสถานะของการหนีตายและต้องดิ้นรนเพื่อสะสมทุนไว้ต่อสู้กับจักรพรรดิ รวมทั้งการแสวงหาพื้นที่เพื่อการอยู่รอด เมื่อเปลี่ยนสถานภาพเป็นนักปล้นสะดม จึงกลายเป็นกลุ่มโจรที่โหดร้าย โจรสอสามารถพิชิตกองทัพลาวและเวียตนามได้อย่างง่ายดายและกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ อย่างรวดเร็ว และได้แผ่อิทธิพลอยู่ในลาวเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษ สร้างความเสียหายให้กับเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมลาวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจการปกครองลาว ซึ่งในที่สุดลาวต้องตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 ดังกล่าวข้างต้น

สำหรับเมืองหลวงพระบางในช่วง 3 ทศวรรษ ดังกล่าว ได้ถูกทำลายจากกลุ่มโจรสอที่เข้ามาปล้นสะดม ในระยะแรกเป็นกลุ่มสอชาวเตอะเข้ามาในสมัยพระเจ้าจันทร์ราช⁵⁶ ซึ่งพระองค์สามารถตีได้โจรสอกลุ่มนี้จนแตกพ่ายและทำให้สยามพอใจ ปี พ.ศ. 2409 พระเจ้าจันทร์ราชได้ใช้โอกาสอันเป็นเสมือนความดีความชอบขอพระราชทานพระบางจากกรุงเทพฯ กลับไปยังเมืองหลวงพระบาง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานคืน ขบวนอัญเชิญพระบางเดินทางกลับไปถึงนครหลวงพระบางในปี พ.ศ. 2410 พระเจ้าจันทร์ราชโปรดให้มีการเฉลิมฉลองพระบางอย่างยิ่งใหญ่และให้ช่างสร้างวิหารสำหรับประดิษฐานพระบางไว้ในเขตพระราชวัง

หลังจากพระเจ้าจันทร์ราชสวรรคตในปี พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการสถาปนาเจ้าอนุคำ โอรสพระเจ้ามังฆาตราชผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าจันทร์ราช ขึ้นเป็นกษัตริย์ มีราชทินนามว่า “เจ้ามหินทรเทพนิภาธร” แต่พระองค์มักจะเป็นที่รู้จักกันในนาม “พระเจ้าอนุคำ” ในสมัยของพระองค์ก็ได้เกิดสงครามกับพวกสอขึ้นอีกหลายครั้งและรุนแรงกว่าเดิมเกินกว่าจะต้านทานด้วยตนเองได้ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ส่งกองทัพสยามขึ้นมาปราบปรามและขับไล่โดยเฉพาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2417 เป็นต้นมา⁵⁷

ครั้นเมื่อเห็นว่าเหตุการณ์สงบดีแล้ว กองทัพสยามจึงถอนกำลังกลับในปี พ.ศ. 2430 แต่ในปีเดียวกันนั้นเอง โจรสอกลับร่วมมือกับเจ้าเมืองไล ซึ่งบุตรชายของเขาถูกกองทัพสยามคุมตัวไว้ที่หลวงพระบาง ยกกำลังไพร่พลผู้ไทและสอประมาณ 1,000 คนเศษ บุกรุกเข้าเมืองหลวงพระบางและยึดกุมหลวงไวได้ พร้อมกับปล้นสะดมทรัพย์สินอันมีค่าและเผาทำลายสร้างความเสียหายอย่างมากที่สุดในประวัติศาสตร์หลวงพระบาง ราชธานีหลวงพระบางได้สูญเสียพระราชวังไม้และอารามวัดวิชุนราชอันงดงามและยิ่งใหญ่ ขณะที่วัดวาอารามอื่น ๆ ก็ถูกทุบทำลายเพื่อค้นหาทรัพย์สินสมบัติ “วิกฤติการณ์” ครั้งนั้น ได้ตราตรึงอยู่ในความทรงจำและถูกผลิตซ้ำผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้คนจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง มันเป็นความทรงจำทางสังคมที่คนหลวงพระบางแทบทุกคนสามารถเล่าขานได้

การณ์ครั้งนั้น พระเจ้าอนุคำกษัตริย์ผู้ซบถาพได้เสด็จหนีเอาชีวิตรอดอย่างหวุดหวิด พระองค์ได้เขียนหนังสือขอความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการต่อ ออกุสต์ ปาวี รองกงสุลใหญ่ฝรั่งเศส ปาวีได้เสนอขอ “ความคุ้มครองของฝรั่งเศส

⁵⁶ ในสมัยของพระเจ้าจันทร์ราช อองรี มูโอ นักสำรวจชาวฝรั่งเศสได้เดินทางเข้าสู่หลวงพระบาง เขาออกเดินทางจากสยาม ผ่านเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์แล้วขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง และเสียชีวิตที่เชิงเขาริมฝั่งน้ำคาน ที่บ้านนูน เมืองหลวงพระบางในปี พ.ศ. 2404 มูโอได้บันทึกภาพเมืองหลวงพระบางด้วยการวาดภาพ ทำให้เราได้เห็นลักษณะของ “อดีตราชธานี” ในช่วงดังกล่าว พร้อมกันนั้น เขายังได้บรรยายว่า “หลวงพระบางเป็นเมืองเล็กน่าสบาย มีพื้นที่หนึ่งตารางไมล์ มีประชาชนเพียง 7 – 8 พันคน หรืออาจกล่าวได้ว่ามีขนาดเท่าหมู่บ้านขนาดใหญ่ หรือเมืองเล็ก ๆ ” ภาพประกอบและบันทึกความทรงจำของเขา เป็นภาพของกษัตริย์และอุปราช ซึ่งประทับอยู่บนพื้นยกสูง กำลังมีพระราชปฏิสันถารกับข้าราชบริพารที่นั่งอยู่ ส่วนข้าแผ่นดินต่างพากันหมอบอยู่รอบ ๆ พระองค์ มูโอกล่าวว่า มันมิได้เป็นราชสำนักที่ใหญ่โต ความไร้ระเบียบของบ้านเมืองที่มีสาเหตุมาจากพวกสอบุกทำลาย ทำให้หลวงพระบางดูอ่อนกำลังลง และลดอำนาจการควบคุมเมืองอื่น ๆ

⁵⁷ Forbes, Andrew and Henley, David. The Haw : **Traders of the Golden Triangle**. 1977. p. 139 – 146.

ให้กับหลวงพระบาง” ซึ่งถือเป็นการละเมิดอำนาจสยาม สยามจึงได้ส่งพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นแม่ทัพใหญ่ ขึ้นมา ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย ณ เมืองหลวงพระบาง อีกครั้ง พร้อมกันนั้น กษัตริย์สยามยังได้โปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้าอุปราชคำสุก โอรสของพระเจ้าอุ้นคำขึ้นเป็นกษัตริย์หลวงพระบางแทนพระเจ้าอุ้นคำซึ่งชราภาพมากโดยพระราชทานพระนามว่า “เจ้าสิกรินทรฤทธิ์” แต่ฝรั่งเศสกลับใช้หนังสือที่ได้รับจากพระเจ้าอุ้นคำ เป็นข้ออ้างในการปกป้องหลวงพระบางและผนวกลาวเข้ามาเป็นรัฐภายใต้การอารักขาของตน จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ซึ่งในที่สุดสยามก็ได้สูญเสียอำนาจเหนือหลวงพระบางและราชอาณาจักรลาวโดยรวมให้กับฝรั่งเศส (แกรนท์อีเวนส์, 2547)

พื้นที่กายภาพและพื้นที่ทางสังคมของเมืองหลวงพระบาง ในสมัยรัฐจาริต

จากลักษณะทางธรรมชาติของภูมิประเทศที่ประกอบขึ้นเป็น “พื้นที่กายภาพ” ของเมืองหลวงพระบาง นอกจากจะเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการสร้างบ้านแปงเมือง และการกลายเป็นชุมชนแห่งการค้าขายดังได้กล่าวไว้ส่วนต้นของบทนี้แล้วนั้น “คน” ผู้เป็นตัวละครในพื้นที่ทางสังคม ชุมชนแห่งนี้ ได้มีความสัมพันธ์กับลักษณะการเฉพาะของพื้นที่กายภาพ สะท้อนอัตลักษณ์ “คนหลวงพระบาง” ผ่านจินตนาการและปฏิบัติการต่อพื้นที่กายภาพ ดังนี้

1. วัดกับแนวการไหลของแม่น้ำโขงและสายน้ำคาน : ความหมายและการใช้พื้นที่ “เมือง” ในสมัยรัฐจาริต

เอกสารเรื่อง “การตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน” ของ “ห้องกรมรดกหลวงพระบาง”⁵⁸ ได้อ้างถึงการค้นคว้าของ Sophie Clement – Charpentier กับ Pierre Clement ผู้ศึกษาลักษณะรูปแบบการตั้งชุมชนของคนหลวงพระบางสมัยโบราณ ก่อนที่จะมีการ “ตัดถนน” ตามจินตนาการของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส Charpentier และ Clement ได้อธิบายการตั้งถิ่นฐานของคนหลวงพระบางในอดีตว่ามีความสัมพันธ์กับแนวการไหลของสายน้ำโขง โดยเฉพาะการวางทิศทางของตัวเรือนซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนหลวงพระบางจะตั้งเรือนกระจายไปตามแนวการไหลของน้ำ ชุมชนของชาวหลวงพระบางจึงถูกสายน้ำเป็นตัวกำหนดผังเมือง ขณะที่ทิศทางการปลูกเรือนก็สัมพันธ์กับแนวการไหลของสายน้ำโขงเช่นกัน การให้

ความสำคัญกับสายน้ำแนวการไหลของแม่น้ำโขงจึงเป็นตัวกำหนดทิศทางใหม่ของคนหลวงพระบางคือ “ทิศมากับทิศไป” หรือ “ทิศหัวน้ำกับทิศหางน้ำ” และด้วยแม่น้ำโขงเป็นตัวกำหนดเส้นแกนกลางของเมืองให้ขนานไปกับสายน้ำ ดังนั้น รูปแบบผังเมืองหลวงพระบางจึงมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากการตั้งเมืองของชาวลาวกลุ่มทั่วไป กล่าวคือชาวหลวงพระบางได้กำหนดพื้นที่ส่วนปลายแหลม ซึ่งเป็นจุดบรรจบระหว่างน้ำโขงกับน้ำคานเป็นพื้นที่กำหนดหัวน้ำและให้ความหมายเป็น “หัวบ้าน” หรือ “หัวเมือง” ซึ่งอยู่คนละด้านกับ “หางน้ำ” หรือ “หางบ้าน” หรือ “หางเมือง” ที่อยู่ถัดไปด้านล่างตามแนวการไหลของสายน้ำดังกล่าว

Charpentier กับ Clement ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การกำหนดพื้นที่ปลูกเรือนและทิศทางของเรือนหลังหนึ่งๆ จะต้องสอดคล้องกับแนวการไหลของสายน้ำโขงเช่นกัน สายน้ำจะกำหนด “ทิศนอน” ของคน ซึ่งต้องให้ตั้งฉากกับแนวไหลของสายน้ำ นอกจากนั้น คนหลวงพระบางยังไม่ต้องการให้ศีรษะของตนไปอยู่ด้านท้ายของเรือนข้างเคียง ดังนั้น ถ้าหากคนอยู่บ้านข้างเคียงนอนหันเท้ามาทางบ้านตน พวกเขา ก็จะนอนหันเท้าเข้าหากันและมักจะสร้างเรือนครัวและขานเรือนให้หันมาทางทิศเดียวกันกับเรือนหลังอื่น จึงไม่ค่อยมีการปลูกบ้านที่ด้านหัวเรือนของบ้านที่ปลูกก่อน ดังนั้น การกำหนดทิศและวิธีการใช้ชีวิตในเรือนแต่ละหลัง นอกจากจะคำนึงถึง “ทิศของน้ำ” แล้วยังต้องมีความสัมพันธ์กับเรือนและการใช้ชีวิตของคนในเรือนข้างเคียงของตนด้วย

นอกจากนี้ Charpentier กับ Clement ยังเชื่อว่า ชาวหลวงพระบางจะตั้งเรือนหลังแรกไว้ที่ปากน้ำแล้วตั้งเรือนหลังต่อ ๆ ไป กระจายไปตามทิศทางไหลของสายน้ำใหญ่ กรณีดังกล่าว ผู้ศึกษาทั้งสองต้องการอธิบายว่า การตั้งชุมชนและการขยายชุมชนของเมืองหลวงพระบางในอดีตนั้นเริ่มตั้งแต่กลุ่มชุมชนในเขตปลายแหลม ซึ่งก็คือเขต “บ้านหัวค้อน” ในอดีต หรือเขต “บ้านวัดเชียงทอง” ในปัจจุบัน แล้วตั้งเรือนหลังอื่นกระจายไปตามพื้นที่ที่ทอดยาวไปกับสายน้ำโขง

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับแนวข้อสรุปส่วนท้ายของ Charpentier กับ Clement เช่นเดียวกันกับสาธุใหญ่คำจันและพ่อหล้า เพ็งสะหวัด ซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสสนทนากับท่านทั้งสองที่ภูฏิสาธุใหญ่คำจัน ณ วัดแสนสุขารามในช่วงคำ

⁵⁸ สำนักงานมรดกหลวงพระบาง. การตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน. 2000. ไม่มีเลขหน้า.

หลังจากสาธุใหญ่ทำวัตรเย็นแล้วเสร็จอยู่เสมอ วันหนึ่งผู้เขียนได้นำเอาข้อเขียนเกี่ยวกับการอธิบายพื้นที่ชุมชนโบราณของนักวิชาการข้างต้นเป็นประเด็นสนทนาสาธุใหญ่กับพ่อหลักเห็นด้วยกับการอธิบายว่า ในอดีตนั้นการสร้างเรือนของคนหลวงพระบางจะหันหน้าเรือนข้างที่มีเจดีย์บ้านไปยังทำน้ำและเรือนหลังอื่น ๆ ก็มักจะสร้างบนพื้นที่ลาด ๆ กันไป โดยมักจะยึดพื้นที่ตามริมฝั่งน้ำก่อน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ต้องใช้น้ำอุปโภคและบริโภค

ผู้อาวุโสทั้งสองยืนยันถึงวิถีคิดอีกอย่างหนึ่งในการตั้งชุมชนนอกจากสายน้ำแล้ว คือ “วัด” ทั้งนี้เพราะว่า ยังมีคนหลวงพระบางอีกกลุ่มใหญ่ที่ปลูกเรือนรายรอบวัดเพื่ออุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์และวัดวาอาราม ดังนั้น คนที่สร้างเรือนอยู่ใกล้วัดตามนัยยะของสาธุใหญ่กับพ่อหลักก็ถือว่าเป็นคนเก่าแก่ของเมืองหลวงพระบาง เช่นเดียวกันกับคนที่ปลูกเรือนอยู่ริมฝั่งน้ำ กระนั้น ผู้อาวุโสทั้งสองก็ไม่เชื่อว่าคนหลวงพระบางจะเริ่มปลูกเรือนหลังแรกตั้งแต่ส่วนหัวแหลมหรือหัวน้ำจนเต็มก่อน แล้วจึงกระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะว่า ในแต่ละส่วนของพื้นที่ริมฝั่งน้ำโขงและฝั่งน้ำคานเป็นชุมชนของคนที่มีอาชีพแตกต่างกัน เช่น ชาวบ้านเชียงทองส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ พ่อค้าเร่รถอและชาวประมง ขณะที่ชาวคุ้มบ้านวัดธาตุน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ถัดจากภูสีไปตามแนวการไหลด้านล่างของน้ำโขง เป็นชุมชนของกลุ่มช่างเงิน ส่วนชุมชนบ้านวัดอาไฟที่ปลูกเรือนติดน้ำคานพวกเขาเป็นกลุ่มคนทำขนมจีนที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำคานในการผลิตขนมจีน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มบ้านเรือนของชุมชนทั้งริมฝั่งน้ำและรายรอบวัด ก็จะเชื่อมต่อกันด้วยเส้นทางเดินเท้าไปยังวัดเรือนและทำน้ำ เรียกว่า “ทางย่าง” และทางเดินตั้งแต่บรรพกาลที่ยังปรากฏให้เห็นในหลวงพระบางตราปัจจุบัน ก็คือชุมชนในหมู่บ้านอาไฟนั่นเอง

2. อาณาเขตสังคคีสิทธิ์ วัดและการทำมาหากิน : วิถีคิดในการจำแนกเขตเมืองตามโลกทัศน์เดิมของคนหลวงพระบาง

คนหลวงพระบางในอดีต มีวิธีการอธิบายพื้นที่ของตนด้วยการจัดกลุ่มและกำหนดเขตพื้นที่เป็น 3 แบบ คือ จำแนกด้วยอาณาเขตสังคคีสิทธิ์ วัด และการทำมาหากิน การให้ความหมาย ของพื้นที่ในมิติสังคมข้างต้น ยังเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มคนหลวงพระบางรุ่นเก่า แม้ว่าเมืองหลวงพระบาง

จะดำเนินผ่านช่วงรัชชาติสมัยใหม่ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันที่ได้มีการแบ่งเขตพื้นที่หลวงพระบางด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งเขตตามการปกครองของภาครัฐ มรดกโลกและเขตพื้นที่ของการท่องเที่ยว ซึ่งต่างเป็นการจำแนกที่ทับซ้อนบนพื้นที่ดั้งเดิม ดังนั้น เขตที่ปรากฏในการจำแนกของบรรพชนชาวหลวงพระบางข้างต้น แท้จริงแล้วก็คือ เขตชุมชนดั้งเดิมของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งก็คือพื้นที่ “เขตอนุรักษมรดกหลวงพระบาง” ของสำนักงานมรดกโลกในปัจจุบัน ดังนี้

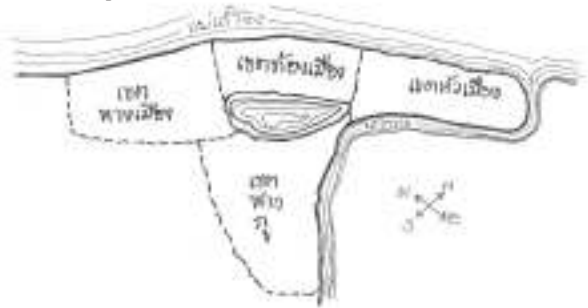
2.1 เจ็ดสบเจ็ดเชียง : ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เมืองกับสายน้ำ

คำว่า “สบ” ในความหมายของคนหลวงพระบางหมายถึง บริเวณที่สายน้ำบรรจบกัน ดังนั้น การกำหนดขอบเขตหลวงพระบาง ซึ่งได้ใช้จุดบรรจบของสายน้ำและร่องน้ำเป็นขอบเขตว่ามี 7 สบ คือ สบคาน (น้ำคาน – น้ำโขง) สบคอง (น้ำคอง – น้ำโขง) สบอู (น้ำอู – น้ำโขง) สบเซียง (น้ำเซียง – น้ำโขง) สบลิ้ม (น้ำลิ้มหรือห้วยลิ้มอยู่บริเวณบ้านจานใต้ไหลลงน้ำโขงที่ฝั่งเชียงแมน) สบโอบ (น้ำโอบ – น้ำโขง) และวัดสบ ซึ่ง “วัดสบ” เป็นชื่อยกเว้นที่ไม่เกี่ยวกับการเป็นจุดบรรจบของสายน้ำ แต่คนหลวงพระบางได้เอาชื่อวัดสบ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาที่มีความหมายว่า เป็นสถานที่ที่คนมา “สบ” หรือพบปะกัน เข้ามารวมไว้ในความหมายของ 7 สบ ด้วย ทั้งนี้ เพราะว่าได้ปกติแล้ว วัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนหลวงพระบางได้ใช้เป็นสถานที่มาพบปะหรือ “สบ” กันมากกว่าสถานที่อื่นของเมือง

นอกจากจุดบรรจบกันของสายน้ำและวัด อันเป็นที่ตั้งและเขตหมายของเมืองหลวงพระบางแล้ว พื้นที่ภายในอาณาเขตดังกล่าว ได้มี “คุ้ม” หรือกลุ่มชุมชนของคนในเขตหลวงพระบางและปริมณฑลที่มักจะปรากฏเป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่า “เชียง” สำหรับเมืองหลวงพระบางประกอบด้วย 7 เชียง คือ เชียงแมน เชียงเหล็ก เชียงทอง เชียงม่วน เชียงคอง เชียงกลางและเชียงแก้ว ซึ่งแต่ละ “เชียง” นั้นได้ใช้จุดของวัดเป็นศูนย์กลางหรือตัวกำหนด

คนหลวงพระบางจะมีพิธีกรรมบูชาเจ็ดสบเจ็ดเชียง ซึ่งเป็นการบูชาสถานที่ข้างต้น ในเดือนเก้า เรียกว่าการ “เฮ็ดบุญเจ็ดสบเจ็ดเชียง” นอกจากนี้ ในช่วงบุญปีใหม่ในอดีตจะมีการบูชาพื้นที่เจ็ดสบเจ็ดเชียงเช่นกัน ซึ่งเป็นการบูชากันทั้งชุมชน ตั้งแต่ผู้อาวุโสจนถึงเด็ก ๆ แต่ปัจจุบันการบูชา

พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกเลิกลัมไป จึงเหลือไว้แต่ความทรงจำของคนหลวงพระบางรุ่นเก่าเพียงไม่กี่คนที่ยังคงทำพิธีบูชา “สบ” และ “เซียง” ที่อยู่ในเขตชุมชน เชื่อมโยงความทรงจำของตนเองกับรัฐจารีต⁵⁹

ภาพประกอบ 7 ผังพื้นที่กายภาพของเมืองหลวงพระบาง ที่ถูกกำหนดด้วยสายน้ำโขงและน้ำคานแบ่งชุมชนออกเป็น รูปสามเหลี่ยม โดยมีภูสี เป็นแกนกลาง

2.2 หัวเมือง กลางเมือง หางเมืองและปากภู : พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่พิธีกรรมที่มีสายน้ำและภูสีเป็นสิ่งกำหนด

สำหรับการเรียกนามพื้นที่กายภาพว่าเขตหัวเมือง กลางเมือง หางเมืองและปากภู นั้น เป็นผลมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองหลวงพระบางที่มีโครงสร้างเป็นแหลมยื่นยาวตามแนวการไหลของสายน้ำโขงและการบีบรัดของสายน้ำคาน มีภูเขาขนาดเล็กอยู่ใจกลางเมือง ส่งผลต่อรูปร่างของผังเมืองที่ยาวแหลมไปตามรูปร่างของพื้นที่กายภาพ จึงส่งผลต่อการอยู่อาศัยและการแบ่งกลุ่มชุมชนในตัวเมืองเป็นเขตหัวเมือง กลางเมือง หางเมืองและปากภูดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ การจำแนกพื้นที่ข้างต้นยังมีความสัมพันธ์กับการอธิบายเขตวัด ซึ่งถูกเรียกว่า “คณะวัด” แบ่งเป็น 4 เขต ไปพร้อมกัน คือ วัดในกลุ่มของคณะเหนือ คณะกลาง คณะใต้ และคณะปากภู วัดในกลุ่มของคณะเหนืออยู่เขตหัวเมือง มีวัดเชียงทองเป็นศูนย์กลาง คณะกลางอยู่ในเขตกลางเมือง มีวัดใหม่ศรีสุวรรณภูมิรามเป็นศูนย์กลาง คณะใต้อยู่ในเขตหางเมือง มีวัดธาตุน้อยหรือวัดมหาธาตุราชวรวิหารเป็นศูนย์กลาง ส่วนคณะปากภูอยู่ในเขตปากภู มีวัดวิชุนราชเป็นศูนย์กลาง

สาธุใหญ่คำจัน อธิบายว่า การกำหนดเขตคณะวัดที่สัมพันธ์กับเขตหัวเมือง กลางเมือง หางเมืองและปากภู มีความหมายเชิงปฏิบัติการในพิธีกรรมบุญปีใหม่มาดั้งแต่บรรพกาลเพราะได้มีประเพณีการแห่หัว ซึ่งเป็นการเดินหัวเมือง – หางเมือง ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยอาณานิคม

ที่เชื่อมโยงกับโลกทัศน์การแบ่งเขตชุมชนตามลักษณะกายภาพและคณะวัดเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้ปัจจุบัน คนหลวงพระบางรุ่นเก่าก็ยังจำแนกเขตพื้นที่วัดและชุมชนตามโลกทัศน์เดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพชนของพวกเขา

ผู้เขียนเคยเฝ้าถามถึงที่ตั้งเรือนของผู้อาวุโสหลายท่านว่าอยู่ในส่วนใดของเมือง หากเป็นผู้อาวุโสที่เป็นคนหลวงพระบางรุ่นเก่า ท่านจะตอบว่าอยู่ในเขตหัวเมือง กลางเมือง หางเมืองหรือปากภู ตรงกันข้ามกับคำตอบที่ได้จากผู้อาวุโสที่มีใช้คนหลวงพระบางรุ่นเก่า หรือเป็นคนหลวงพระบางรุ่นใหม่ มักจะระบุชื่อบ้านที่ปรากฏในทะเบียนของฝ่ายปกครอง หรือไม่ก็มักจะตอบว่าตนอยู่ “ใน” หรือ “นอก” เขตอนุรักษ์มรดกโลกเป็นสำคัญ

2.3 ปากเมือง ท้องเมืองกันเมือง : การกำหนดพื้นที่ตามโลกทัศน์แห่งการทำมาหากิน

นอกจากการอธิบาย “พื้นที่” ของเมืองตามกรณีข้างต้นแล้ว คนหลวงพระบางใน “อดีต” ยังมีการจำแนกพื้นที่หลักด้วยการยึดโยงกับสายน้ำโขง ในมิติของการค้าขายที่สัมพันธ์กับการคมนาคมทางน้ำ โดยได้ตัดส่วนของปากภูออกไป การจำแนกดังกล่าวได้เปรียบเทียบ “เมือง” กับร่างกายมนุษย์ คือ ปาก ท้อง และกัน กล่าวคือ พื้นที่ส่วนแหลมของตัวเมืองและปากน้ำคาน เป็นส่วนที่ถูกให้ความหมายว่า “ปากเมือง” ตรงกับพื้นที่ในส่วนที่เรียกว่า “หัวเมือง” พื้นที่ส่วนปากเมือง ถูกอธิบายว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการทำมาหากินและค้าขาย ซึ่งถ้าพิจารณาในการดำรงอยู่ของผู้คนดั้งเดิมจะพบว่า “ปากเมือง” เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และสะดวกสบายที่สุดของเมือง อันเกิดจากการถูกสายน้ำขนาบไว้ทั้งสองข้าง ขณะที่ความกว้างของแหลมก็มีขนาดเพียง 250 เมตร ผู้คนจึงสามารถเดินข้ามไปมาระหว่างฝั่งน้ำโขงและน้ำคานได้อย่างง่ายดาย

ส่วน “ท้องเมือง” เป็นพื้นที่ส่วนที่อยู่ถัดลงไปตรงกับพื้นที่ในความหมายของส่วน “กลางเมือง” เมื่อพิจารณารูปร่างจากแผนที่ พื้นที่ส่วนนี้จะโป่งยื่นออกมาสู่สายน้ำโขง คล้ายท้องของสตรีตั้งครรภ์ที่ยื่นโย้ออกมา ปัจจุบันคือ พื้นที่ของเขตบ้านเชียงม่วน บ้านจุมจ้องและเขตบ้านป่าขาม ท้องเมืองถูกอธิบายว่าเป็นพื้นที่รองรับการค้าขายของหลวงพระบางมาตั้งแต่สมัยรัฐจารีตเหมาะสมกับการค้าขาย เรือเล็กเรือใหญ่สามารถเทียบชายฝั่งได้โดยตลอด และหากพิจารณาหลวงพระบางด้วยมิติเศรษฐกิจจะพบว่า พื้นที่ส่วนท้องเมือง

⁵⁹ พระภิกษุหลักคำ วีระจิตตะเถระ และหล้า เพ็งสะหวัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศุภชัย สิงห์บุญสุข เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดแสนสุขาราม เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2548.

เป็นเขตเศรษฐกิจของหลวงพระบางมาตั้งแต่บรรพกาล โดยเฉพาะ “ตาดหม้อ” ซึ่งเป็นตลาดขายหม้อดินเผาเนื้อพรุนของชาวบ้านพันหลวง ที่นำหม้ออุ้มน้ำมาขายวางจำหน่ายที่ตาดหม้อ ซึ่งมีประชาชนและพ่อค้าแม่ขายจากต่างถิ่นถ่อเรือมาซื้อไปใช้สอยและจำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่ง

สำหรับส่วน “ก้นเมือง” เป็นพื้นที่เดียวกันกับส่วนของ “หางเมือง” ในปัจจุบันคือ ชุมชนบ้านวัดธาตุและบ้านป่าขาม พื้นที่ส่วนนี้ถูกให้ความหมายว่า เป็นเขตของการทำมาหากินที่ผิดเคือง จึงเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะต่อการทำมาหากิน แต่จากการที่ผู้เขียนพิจารณาพื้นที่กายภาพของ “ก้นเมือง” พบว่า ฝั่งโขงบริเวณนี้เป็นตลิ่งชัน ไม่มีชายฝั่งเหมือนกับสองเขตแรก จึงไม่เหมาะสมในการตั้งเพิงค้าขายและเข้าเทียบฝั่งของเรือไม่ว่าเรือเล็กหรือเรือใหญ่ สาธุใหญ่คำจัน ยังได้อธิบายเสริมว่า ครั้งสมัยของ “พ่อเผ่าม่อน – แม่เผ่าม่อน” หรือ สมัยปู่ตาขายและสมัยคุณพ่อคุณแม่ของท่าน รวมทั้งสมัยก่อนที่หลวงพระบางจะตกอยู่ในกระแสของความทันสมัยอย่างปัจจุบัน ในยามที่ลูกหลานจะเลือกตำแหน่งพื้นที่เพื่อการทำมาหากิน ผู้อาวุโสมักจะพิจารณาเขตพื้นที่จากมุมมองปากเมือง ท้องเมืองและก้นเมือง ประกอบการให้ความเห็นกับลูกหลานเสมอ ถ้าเป็นส่วนของปากเมืองและท้องเมืองถือว่าเป็นทำเลที่ดี แต่ก้นเมืองเป็นพื้นที่ทำมาค้าขายไม่ก้าวหน้า

อย่างไรก็ตาม การจำแนกพื้นที่ของเมืองตามอวัยวะปาก ท้องและก้น เป็นการจัดแบ่งเขตทำมาหากินในบริบทของการค้าขายที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนหลวงพระบางในอดีตเป็นพื้นที่ทางสังคมของพ่อค้าแม่ขายที่ระบบเศรษฐกิจยึดโยงอยู่กับการเดินทางด้วยเรือและสายน้ำโขงเป็นสำคัญ

สรุป

กระบวนการกลายเป็นราชธานีของ “หลวงพระบาง” ในบริบทของรัฐจารีต สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการต่อสู้ของกลุ่มคนที่แตกต่าง ซึ่งต้องการเข้ามาครอบครองและมีอำนาจเหนือพื้นที่กายภาพ ด้วยการ “นิยาม” และ “ช่วงชิงความหมาย” ที่หลากหลายชุด ซึ่งถูกประทับลงบนพื้นที่กายภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัว จากการเป็นพื้นที่ราบขนาดเล็กวางตัวอยู่ในแอ่งเขาที่ถูกขนาบข้างและกำหนดขอบเขตด้วยเส้นทางธารไหลของสายหลักและสายน้ำสาขา ลักษณะการข้างต้นได้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในการกำหนดลักษณะทางสังคมของผู้คนให้เป็นสังคมของนักการค้าที่พึ่งพาสายน้ำ อย่างไรก็ตาม “ผู้คน” ดังกล่าวนี้นี้ ต่างมี

ปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ด้วยจินตนาการที่แตกต่าง โดยเฉพาะการประดิษฐ์สร้างพื้นที่ราบขนาดเล็กให้กลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” หรือ พื้นที่สักการะ มาตั้งแต่ยุคก่อนชนชาติลาวจะมีอำนาจเหนือดินแดน เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของในฐานะผู้มีอำนาจ ซึ่งต้องแสดงออกด้วยจินตนาการและปฏิบัติการต่อพื้นที่ในลักษณะการที่ “เหนือกว่า” ชนกลุ่มเดิมหรือผู้ปกครองชุดเดิมมาเป็นลำดับทั้งด้วยเทคนิควิธีการสร้างนิทาน ตำนานและพิธีกรรม โดยเฉพาะกรณีการเชื่อมโยงกับตำนานขุนบรมราชริสาและการกำเนิดมนุษย์ ของกลุ่มชนชาติลาวเข้ามาผนวกกับพื้นที่ทางกายภาพของ “เมืองชะว้า” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ตนเป็นชนชาติที่ “เหนือกว่า” กลุ่มชะว้า ส่งผลต่อการเกิด “สวนแดง” และการเดินหัวเมืองหางเมืองเพื่อขึ้นฟ้าขึ้นแดง

ขณะเดียวกัน ครั้นเมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มในฐานะผู้ปกครองชุดใหม่เข้ามาครอบครอง “ราชธานีเชียงทอง” ก็ได้ใช้ “พุทธศาสนา” ในความหมายของสิ่งที่เหนือกว่าเข้ามา “วางทับ” สวนแดงและความเชื่อชุดเดิมของคนเชียงทอง กระนั้น พุทธศาสนาก็ไม่สามารถเบียดขับและสลาย “จินตนาการชุดเดิม” ที่ได้กลายเป็น “ความทรงจำทางสังคม” โดยเฉพาะผีบรรพชนและนาคออกจากคนเชียงทองไปได้ จึงเกิดกระบวนการรวบรวมจินตนาการชุดเดิมเข้ามาไว้ในบริบทของพุทธศาสนา กลายเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่หลวงพระบางที่ถูกผลิตซ้ำผ่านประเพณีพิธีกรรม ด้วยปฏิสัมพันธ์ของตัวละครที่มีระดับชั้นทางสังคมอันแตกต่าง ตั้งแต่ระดับกษัตริย์จนถึงสามัญชน จนกระทั่งสิ้นสุดยุคสมัยรัฐจารีต

หลวงพระบางในสมัยรัฐจารีต จึงกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมซึ่งมีระดับชั้นที่แตกต่าง พวกเขากลายเป็นตัวละครที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้ระบบเศรษฐกิจของการเป็นชุมชน การค้าขายระบบสังคมของการเป็นราชธานีแห่งราชอาณาจักร และภายใต้เงื่อนไขของพุทธศาสนาที่รวบรวมผีบรรพบุรุษ นาคาคติ และความเชื่ออื่นเข้ามาไว้ในร่มเงาแห่งตน โดยใช้ “พิธีกรรม” อันหลากหลายเป็นเทคนิควิทยาของการดำรง การดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างผู้คนที่แตกต่างระดับชั้นและ “สิ่งเก่า” กับ “สิ่งใหม่” ซึ่งต่างล้วนเป็นองค์ประกอบในการสะท้อนถึงกระบวนการกลายเป็นราชธานีของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่กายภาพพื้นที่ทางสังคมและการประดิษฐ์สร้างความหมายและจินตนาการกำกับลงบนพื้นที่อันมีนัยยะทางการเมืองเรื่องพื้นที่ไปพร้อมกัน

บรรณานุกรม

- กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ. 2457 ก. พงสาวดารล้านช้าง บริเฉที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส.
———. 2457 ข. พงสาวดารล้านช้าง บริเฉที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส.
- แกรนท์ อีแวนส์. 2547. ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์. แปลโดย ดุษฎี เข็มมอนด์. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. 2546. “คนเมือง” : ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง,” *ศึกษาศาสตร์สาร*. 30(2), 19 – 21.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ : วิทยา.
- คณะกรรมการแห่งชาติลาว. ม.ป.ป. มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง. กำแพงนครเวียงจันทน์ : สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติลาว.
- บุญเที่ยง สิริปะพันธ์. 2547. เอกสารประกอบคำบรรยายในงานสัมมนาเรื่องหลวงพระบางเมืองมรดกโลก. ณ วิทยาลัยครูหลวงพระบาง สปป.ลาว เมื่อวันที่ 16 มีนาคม.
- พงสาวดารเมืองล้านช้าง (นิทานขุนบรมราชา). 2512. ประชุมพงสาวดารภาค 70. เล่ม 44. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา.
- “พงสาวดารล้านช้าง (ฉบับศาลาลูกขุน),” ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 5. เล่มที่ 4. 2512. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา.
- โยชยูกิ มาซุฮารุ. 2546. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า”. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2543. ทักษะนอกรีต ภูมิศาสตร์ – ภูมิลักษณะตั้งบ้านแปงเมือง. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สถาบันศึกษาเด็กนิกและผังเมือง ห้องการโครงการผังเมือง. ม.ป.ป. การค้นคว้าหาสาระเนื้อแท้.
กำแพงนครเวียงจันทน์ : สถาบันศึกษาเด็กนิกและผังเมือง ห้องการโครงการผังเมือง.
- สุนเด โพธิสาน. 2000. ประวัติศาสตร์ลาว ดึกดำบรรพ์ – ปัจจุบัน. กำแพงนครเวียงจันทน์ สปป.ลาว : โรงพิมพ์แห่งรัฐ.
- สุรศักดิ์ ศรีสำออง. 2545. ลำดับกษัตริย์ลาว. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- . 2546. ล้านนา : ล้านช้าง. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสม ศรีสำออง ต.ช., ต.ม. ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร บางเขน กรุงเทพมหานคร 27 ตุลาคม.
- . 2550. ล้านช้าง : ล้านนา. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสอายุครบ 7 รอบ (84 ปี) นางแสงทอง ศรีสำออง (นันทรัตน์) 4 พฤษภาคม.
- สำนักงานเมืองมรดกโลกของยูเนสโก. 2001. บดลายงานเสนอ แผนผังปกป้องรักษาและเฝ้าให้มีคุณค่า. แขวงหลวงพระบาง : สำนักงานเมืองมรดกโลกของยูเนสโก.
- สำนักงานมรดกหลวงพระบาง. 2000. การตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน. แขวงหลวงพระบาง : สำนักงานมรดกหลวงพระบาง.
- สำนักงานห้องการมรดกหลวงพระบาง. 2005. มรดกโลกหลวงพระบางครอบรอบ 10 ปี วัดและประวัติศาสตร์. หลวงพระบาง, สปป.ลาว : สำนักงานห้องการมรดกหลวงพระบาง.
- Evans, Grant. *The Politics of Ritual and Remembrance Laos since 1975*. Chiang Mai : Silk Worm Books, 1998.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers. (Translated by Donald Nicholson – Smith).
- UNESCO. 2004. *Tourism and Heritage site Management LUANG PRABANG Lao PDR*.
Bangkok : Office of the Regional Advisor for Culture in Asia and Pacific, Bangkok.